

บทที่ 2

สภาพสังคมและ เศรษฐกิจของชุมชนบ้านคลอง

สภาพทั่วไปของจังหวัดฉะเชิงเทรา¹

จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นหนึ่งในสามจังหวัดที่อยู่ในเป้าหมายการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก (ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ระยอง) และเป็นพื้นที่เฉพาะที่มีแนวการพัฒนาค่อนข้างสูงของประเทศ และถูกกำหนดให้เป็นศูนย์กลางการพัฒนาของภาคตะวันออกโดยมีแนวทางการพัฒนาหลักดังนี้คือ เน้นการพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรหลักทางเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม เร่งส่งเสริมอุตสาหกรรมและการท่องเที่ยว ส่งเสริมประสิทธิภาพการผลิตด้านการเกษตร พัฒนาชุมชนศูนย์กลาง (ตามนโยบายการพัฒนาเมือง) จึงทำให้จังหวัดฉะเชิงเทราอยู่ในฐานะที่จะได้รับการพัฒนาตามแผนเพื่อให้เป็นศูนย์กลางเส้นทางคมนาคม และการพัฒนาอุตสาหกรรมแปรรูปการผลิตทางเกษตร เนื่องจากมีผลผลิตมากและสามารถรับผลผลิตจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้สะดวกทั้งยังเป็นจังหวัดที่อยู่ใกล้กรุงเทพฯ จึงเป็นแหล่งผลิตอาหารที่ส่งจำหน่ายภายในประเทศและต่างประเทศในโอกาสต่อไปอีกด้วย ดังนั้นจังหวัดฉะเชิงเทราจึงเป็นศูนย์กลางความเจริญแห่งใหม่ และเป็นแหล่งอุตสาหกรรมรองรับการกระจายความเจริญจากกรุงเทพมหานครตลอดจนเป็นประตูเปิดที่จะส่งผลผลิตให้กระจายไปสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศ

จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นจังหวัดหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงที่มาถึงทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเปลี่ยนแปลงรูปแบบชีวิตจากแบบเกษตรกรรมมาเป็นเกษตรกรรมกึ่งอุตสาหกรรมในชุมชนบางเขตพื้นที่โดยการพัฒนาอุตสาหกรรมการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร เพื่อเป็นแหล่งผลิตที่สำคัญในการส่งให้พื้นที่อุตสาหกรรมทางตอนใต้ นอกจากนั้นประชาชนยังต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงของรูปแบบสังคมที่ได้รับอิทธิพลจากภายนอกอีกด้วย เนื่องจากเป็นจังหวัดซึ่งมีพื้นที่ขยายของเมืองต่อจากกรุงเทพมหานคร นอกเหนือจาก

¹ ข้อมูลจากเอกสารรายงานสภาพทั่วไปของจังหวัดฉะเชิงเทรา สำนักงานจังหวัดฉะเชิงเทรา, 2529.

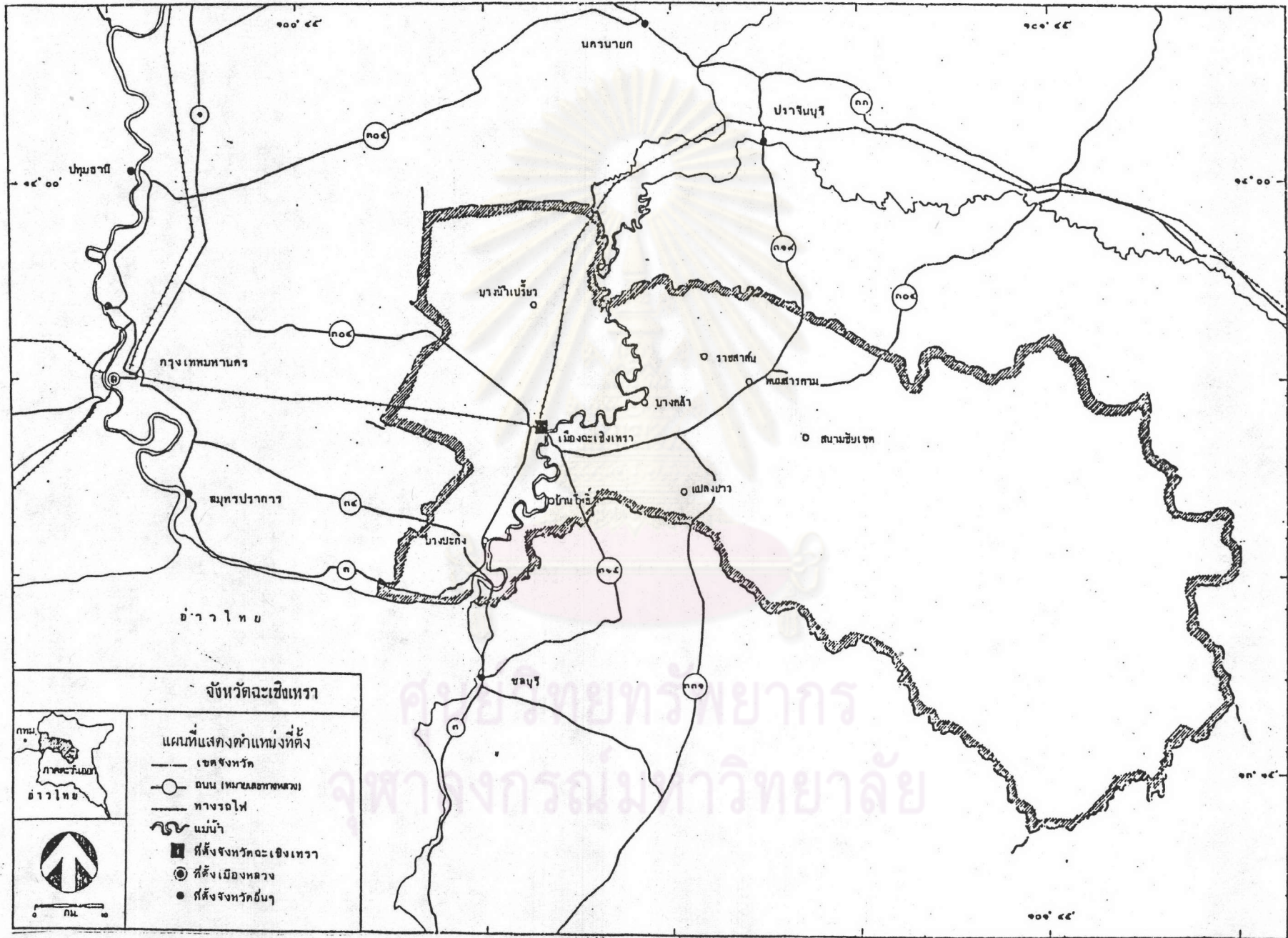
ปัญหาพื้นฐานของจังหวัดที่ต้องประสบอยู่แล้ว อาทิ ปัญหาเกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรและการบริโภค ส่วนในบริเวณบางพื้นที่ก็ยังประสบปัญหาจากน้ำทะเลหนุนและบริเวณที่ป่าไม้ต้นน้ำลำธารถูกทำลาย ปัญหาสภาพดินเสื่อม ดินเปรี้ยว เป็นต้น

โดยทั่วไปพื้นที่ส่วนใหญ่ของจังหวัดเป็นเขตเกษตรกรรมในที่ลุ่ม มีผลผลิตที่สำคัญ ได้แก่ ข้าวและปศุสัตว์ ส่วนในทีตอนจะทำไร่โดยเฉพาะการปลูกมันสำปะหลัง อ้อย ซึ่งสภาพการผลิตของชาวนาชาดวไร้มักจะประสบปัญหาต่าง ๆ อาทิ ปัญหาเรื่องดิน นำปัญหาเรื่องโรคระบาดพืช ปัญหาต้นทุนการผลิตสูง ปัญหาภาวะหนี้สิน ปัญหาคุณภาพข้าว ส่วนปัญหาใหญ่ที่ชาวนาต้องเผชิญอยู่ก็คือ ปัญหาด้านการตลาดและราคาข้าว ซึ่งเป็นปัญหาร่วมของจังหวัด เนื่องจากร้อยละ 76.6 ของประชากรในจังหวัดประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก

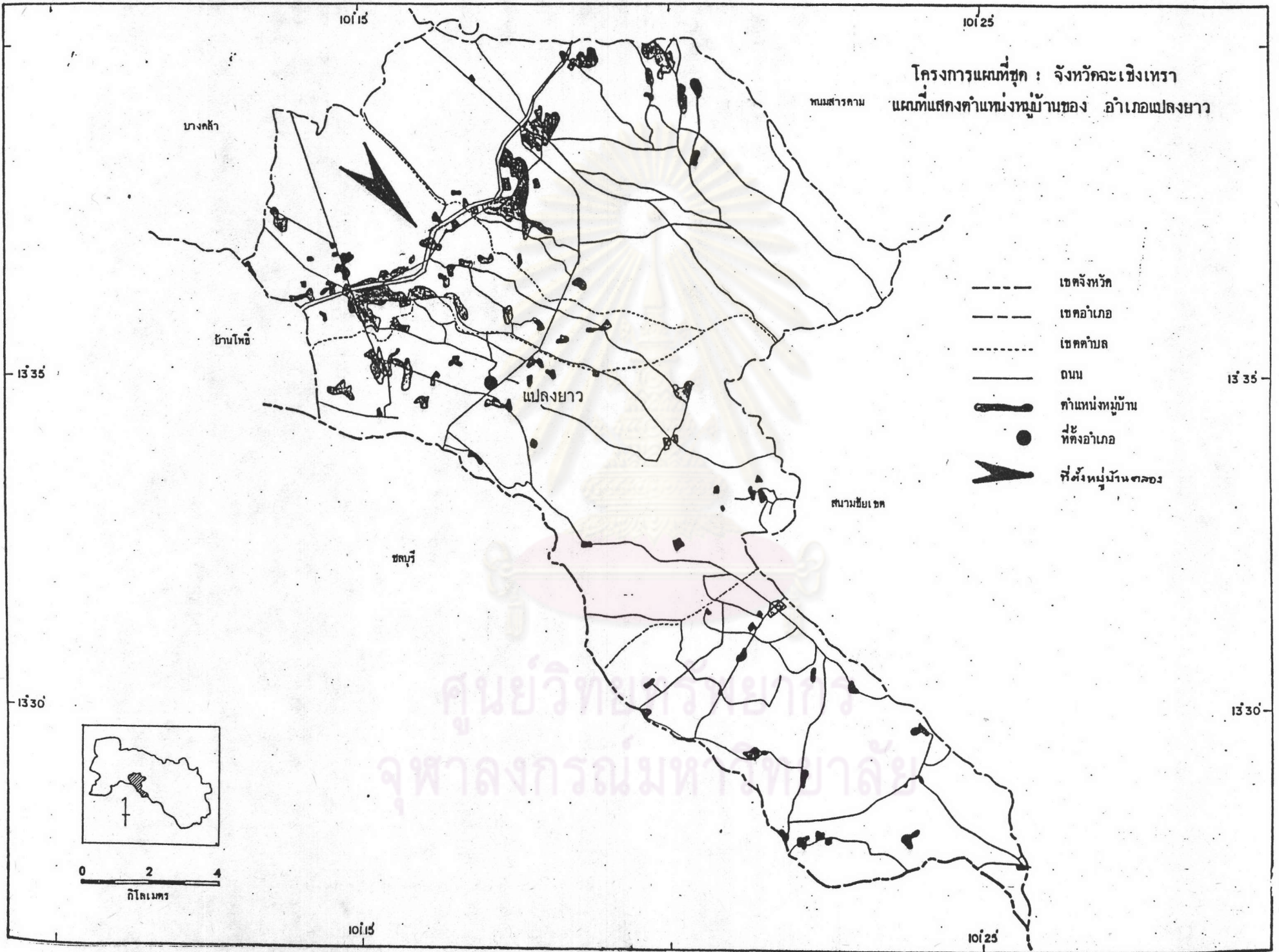
อำเภอแปลงยาว² เป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดฉะเชิงเทราซึ่งตั้งอยู่ในเขตเกษตรกรรมก้าวหน้าเช่นกัน (ตามเกณฑ์การแบ่งเขตพื้นที่ 3 จังหวัดชายฝั่งทะเลตะวันออก) เขตนี้มีเนื้อที่เป็นอันดับ 2 ของพื้นที่ 3 จังหวัด (3,271.8 ตารางกิโลเมตร) ในจำนวนนี้เป็นพื้นที่ถือครองเพื่อการเกษตรคิดเป็นร้อยละ 71.2 ของพื้นที่เขตทั้งหมด แต่ลักษณะการถือครองที่ดินอยู่ในรูปการเช่าสูงมาก คือร้อยละ 44.4 ของเนื้อที่ถือครองเพื่อการเกษตรทั้งหมด ซึ่งนับว่าเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การอพยพสุทธิออกจากเขตนี้ นอกจากนั้น ในด้านการผลิตในเขตนี้นับเป็นแหล่งผลิตข้าวที่สำคัญที่สุด และยังมีการผลิตเลี้ยงสัตว์น้ำจืดและเลี้ยงสัตว์ปีก (เป็ด - ไก่) ที่สำคัญด้วย ส่วนทางด้านอุตสาหกรรมก็มีโรงงานมากถึง 707 โรง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นโรงสีข้าว สำหรับโครงข่ายของถนนนั้นมีถนนสายหลักติดต่อกับกรุงเทพฯ และเขตอื่น ๆ ได้สะดวกรวดเร็วมาก ส่วนปัญหาหลักของเขตเกษตรกรรมก้าวหน้าคือ การขาดกรรมสิทธิ์ที่ดิน ก่อให้เกิดอุปสรรคทางด้านตลาดโดยเฉพาะตลาดข้าวและตลาดสัตว์ปีก

² ข้อมูลจากเอกสารรายงานสภาพทั่วไปของอำเภอแปลงยาว ที่ว่าการอำเภอแปลงยาว จังหวัดฉะเชิงเทรา, 2529.

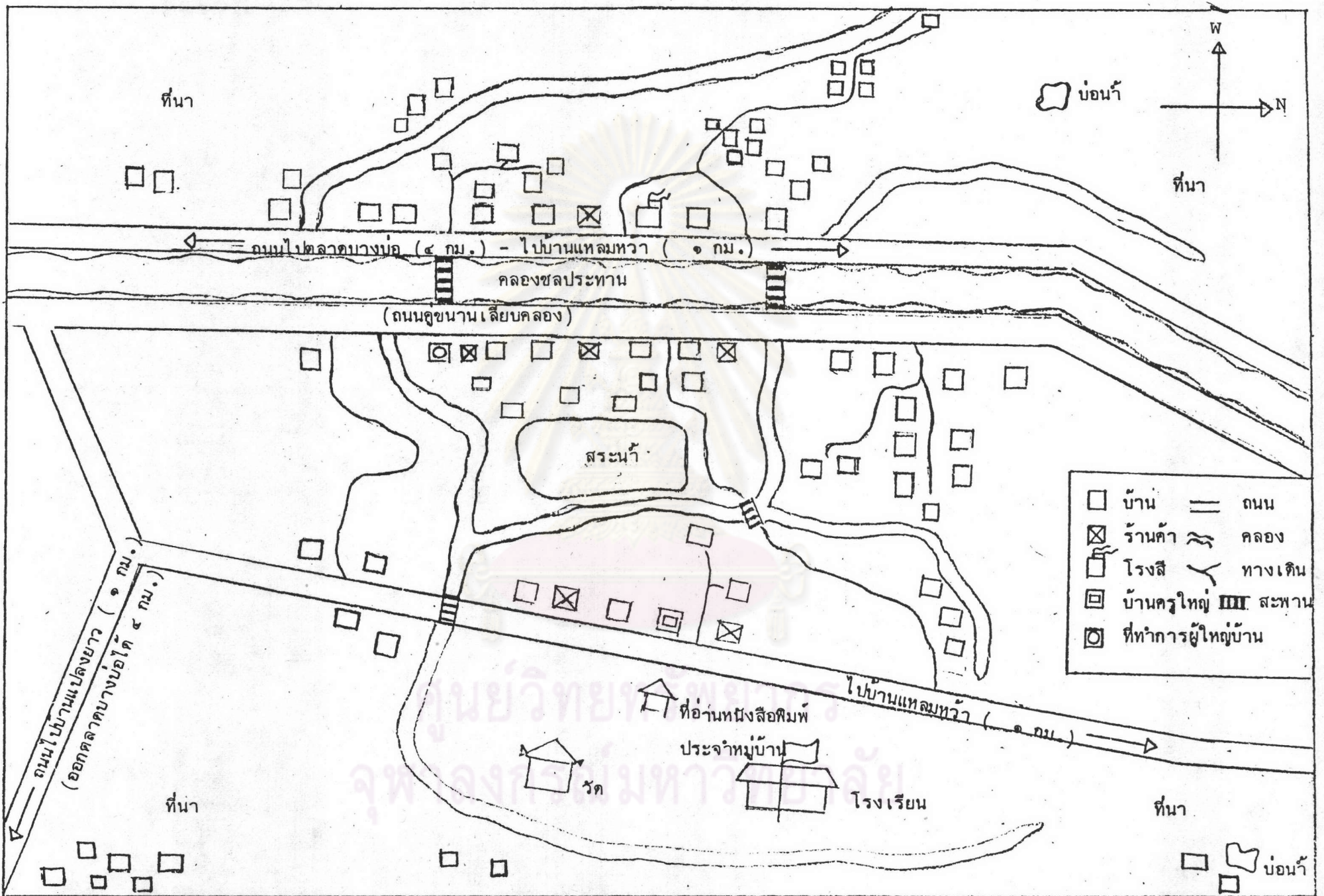

แผนที่สังเขปชุมชนบ้านคลอง

จากข้อมูลเปรียบเทียบสภาพเศรษฐกิจและสังคมของอำเภอ 8 อำเภอในจังหวัดพบว่า อำเภอแปลงยาวเป็นอำเภอรดับกลาง ค่อนข้างไปทางระดับล่างหลัง การเดินทางสะดวกพอสมควร ส่วนสภาพปัญหาและความต้องการของประชาชนตามแผนพัฒนาอำเภอซึ่งรวบรวมข้อมูลจากตำบล หมู่บ้านนั้น พบว่าในเขตอำเภอนี้มีปัญหาเรื่องน้ำในการเกษตรและบริโภค ปัญหาการตลาด และการจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรและการผูกพ่อค้าคนกลางเอาเปรียบ ปัญหาการขาดที่ดินทำกิน ปัญหาเกี่ยวกับโรคพืช ศัตรูพืช และปัญหาด้านสาธารณสุข ตลอดจนปัญหาสังคม ได้แก่ การติดยาเสพติด ติดสุรา โจรผู้ร้าย เป็นต้น

สภาพทั่วไปของชุมชนบ้านคลอง³

บ้านคลองเป็นหมู่บ้านที่เก่าแก่บ้านหนึ่ง ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 2 ตำบลแปลงยาว อำเภอแปลงยาว ระยะทางห่างจากตัวอำเภอประมาณ 12 กิโลเมตร โดยเส้นทางช่วงแรกจะเป็นถนนลาดยางจากตัวอำเภอมาถึงชุมชนตลาดบางปอซึ่งเป็นแหล่งซื้อขายสินค้าวัตถุดิบ ข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ซึ่งขนถ่ายสินค้าระหว่างตลาดกับอำเภอเมือง (ตัวจังหวัด) และระหว่างตลาดกับหมู่บ้านรอบข้าง แยกจากตลาดบางปอเข้าสู่หมู่บ้านจะเป็นถนนดินลูกรัง ระยะทางประมาณ 4 กิโลเมตร ซึ่งเข้าได้สองทาง ๆ หนึ่งเป็นถนนเรียบริมคลองชลประทานมุ่งตรงสู่หมู่บ้าน อีกทางหนึ่งจะลัดเลี้ยวผ่านชุมชนบ้านข้างเคียงจนกระทั่งถึงตัวหมู่บ้าน

ลักษณะการตั้งบ้านเรือน ที่บ้านคลองนี้ เป็นแบบหมู่บ้านเกษตรกรรม

กล่าวคือ บริเวณกลางหมู่บ้านจะเป็นที่อยู่อาศัยของเกษตรกร ฝั่งฉาง คอกสัตว์ มีร้านค้า วัด และโรงเรียน ส่วนใกล้บริเวณชานชาวนบ้านจะยกกรังดิน เป็นสวนไม้ผล สวนผัก สวนครัว ใกล้หมู่บ้านออกไปจะเป็นที่นาและทุ่งเลี้ยงวัว ควาย ซึ่งมีลักษณะเป็นทุ่งราบโล่ง มีดินไม่ใหญ่หลงเหลือเป็นร่มเงาประปรายถัดออกไปจากที่นาจะเป็นที่นาของเกษตรกรในหมู่บ้านข้างเคียงซึ่งติดต่อกัน บริเวณกลางหมู่บ้านนี้มีลำคลองลัดผ่านซึ่งเป็นคลองที่ขุดขึ้นภายหลังโดยกรมชลประทาน (ประมาณปี 2519) ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์เต็มที่ในช่วงหน้าน้ำ ฤดูการ

³ ข้อมูลจากรายงานสภาพทั่วไปของหมู่บ้านคลอง ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน, 2529.

ทำนาและช่วงสั้น ๆ หลังฤดูการทำนา เนื่องจากน้ำในลำคลองจะแห้งขอดไม่สามารถอาศัยน้ำเพื่อการเพาะปลูกเป็นครั้งที่สองในรอบปีได้ (ข้าวนาปรัง) เพราะเหตุที่ปริมาณน้ำในคลองมีไม่เพียงพอและถูกคักใช้ประโยชน์ในชุมชนต้นทางเสียก่อน นอกจากนั้นงานขุดคลองในรอบสองก็ยังไม่มาถึงหมู่บ้านด้วย แต่กระนั้นชาวบ้านก็ยังใช้ประโยชน์จากน้ำได้บ้างโดยใช้เพื่อการเลี้ยงสัตว์ เช่น วัว ควาย เป็ด ไก่ เป็นต้น นอกจากลำคลองซึ่งตัดผ่านกลางหมู่บ้านแล้ว ในบริเวณหมู่บ้านยังมีสระน้ำขนาดใหญ่ซึ่งขุดขึ้นโดยใช้เงินงบประมาณที่เข้ามาในหมู่บ้าน ชาวบ้านใช้น้ำในสระเพื่อการอุปโภคแต่เพียงอย่างเดียว เนื่องจากเป็นน้ำกร่อย ส่วนน้ำบริโภคนั้น นอกจากชาวบ้านจะบริโภคน้ำฝนซึ่งสามารถเก็บกักไว้ใช้แล้ว ชาวบ้านส่วนใหญ่จะไปตักน้ำดื่มจากบ่อน้ำบาดาล ซึ่งชาวบ้านช่วยกันขุดจำนวน 2 บ่อ แต่ในปีใดที่แห้งแล้งจัด ปริมาณน้ำดื่มในบ่อจะไม่เพียงพอ ชาวบ้านจำเป็นที่จะต้องเข็นรถไปบรรทุกน้ำจากหมู่บ้านแปลงยาว ซึ่งเป็นบ้านข้างเคียงมาใช้บริโภค

เหตุที่น้ำใช้ในบริเวณบ้านคลองมีสร้อย เนื่องจากพื้นดินส่วนใหญ่ของหมู่บ้านเป็นดินเค็ม ดินเปรี้ยว ซึ่งเป็นปัญหาการผลิตประการหนึ่งของชาวบ้าน ซึ่งทางราชการก็ได้เข้ามาช่วยเหลือโดยการสาธิตการใช้ปุ๋ยมลผสมกับดินก่อนลงมือทำนา ดังนั้นการทำมาหากินของชาวบ้านคองนั้น สิ่งที่ชาวบ้านต้องเผชิญในเบื้องต้นก็คือ ความไม่เอื้ออำนวยของสภาพแวดล้อมธรรมชาติ เพราะนอกจากสภาพพื้นดินแล้วยังต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนของดินฟ้าอากาศอีกด้วย ซึ่งต่างจากสภาพการณ์ในอดีตที่ได้รับความชุ่มชื้นจากสภาพป่าไม้ซึ่งปกคลุมไปทั้งบริเวณที่ตั้งหมู่บ้าน

ประชากร

ชุมชนบ้านคลองนับว่าเป็นชุมชนขนาดกลาง มีประมาณ 86 ครัวเรือน ประชากรจำนวน 482 คน เฉลี่ยครอบครัวหนึ่งจะมีสมาชิกประมาณ 6 - 7 คน ประชากรส่วนใหญ่อยู่ในวัย 13 - 40 ปี ซึ่งถือเป็นวัยแรงงานที่สำคัญ และเนื่องจากสภาพปัญหาการทำมาหากินภายในชุมชนและอัตราการเพิ่มของประชากรสูงขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา ทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานกันมากในช่วงหลังฤดูการผลิต ซึ่งในช่วง 5 - 7 ปีที่ผ่านมานี้มีแรงงานเคลื่อนย้ายประเภทชั่วคราวมากขึ้นเป็นลำดับ กล่าวคือ เกือบครึ่งหนึ่งของจำนวนประชากรทั้งหมู่บ้านจะออกหางานทำของชุมชน

ลักษณะการเคลื่อนย้ายแรงงาน

การอพยพนั้นเป็นการออกไปหางานทำที่กรุงเทพฯ และตามเมืองใหญ่ ๆ เช่น ชลบุรี มหาชัย จันทบุรี ระยอง การอพยพออกไปหางานทำนอกหมู่บ้านนี้อาจจะใช้เวลาดังแต่คร่าวหลาย ๆ เดือน จนกระทั่งถึงหลาย ๆ ปี ส่วนใหญ่เป็นการอพยพแบบชั่วคราวที่ย้ายออกไปก็คือการแต่งงานไปอยู่กับสามี แต่ก็กลับมาเยี่ยมเยียนบิดามารดา ญาติพี่น้องอยู่เสมอ บางครอบครัวก็จะเอาลูกเอาหลานมาฝากให้กับผู้เป็นพ่อเป็นแม่รับภาระเลี้ยงดู เนื่องจากต้องช่วยสามีหรือภรรยาหาเลี้ยงชีพในเมืองหลวง⁴

บ้านคลองในปัจจุบันยามค่ำคืนสว่างไสวไปด้วยแสงไฟนีออนและเสียงจากเครื่องรับโทรทัศน์ตามบ้านซึ่งมีกว่า 30% ของครัวเรือนทั้งหมด เหล่านี้เป็นภาพที่ปรากฏขึ้นเมื่อ 5 - 6 ปีที่ผ่านมาเอง หลังจากเมื่อถนนสองฟากลำคลองได้รับการปรับปรุงเป็นถนนลูกรัง สินค้าวัตถุเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ได้หลั่งไหลมาตามเส้นทางนี้ เกวียนล้อหาตุได้ยากเต็มทีนาน ๆ จะมีผ่านมาให้เห็น แต่พบเห็นอยู่ทุกวันและแล่นผ่านไปแทบทุก 5 - 10 นาที ก็คือรถมอเตอร์ไซด์ รถบรรทุก 4 - 6 และ 10 ล้อ มีรถเร่ขายสินค้าแทบทุกวัน สินค้าจากเมืองก็มีตั้งแต่สินค้าประเภทกะปิ น้ำปลา เสื้อผ้า อาหาร โอ่ง ไห หม้อ ตุ่มน้ำ เครื่องใช้ไฟฟ้าระบบผ่อนส่ง สินค้าหลากหลายเหล่านี้ไปบริการถึงหัวบันไดบ้าน โดยไม่ต้องไปชวนขายเดินทางออกไปหาซื้อถึงในเมือง จึงไม่แปลกที่จะได้ยินเทปเพลงฮิตเปิดดังสนั่นตามบ้านทันสมัย เช่น คนในกรุง สิ่งเหล่านี้จะไหลป่าเข้ามาสู่บ้านคลองอย่างรวดเร็วกว่าพัฒนาการของชุมชนนับแต่อดีตที่ผ่านมาเสียอีก ซึ่งภาพในอดีตเหล่านั้นผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนก็สามารถรื้อฟื้นภาพของชุมชนให้เราได้ยินได้ฟัง ราวกับว่า เหตุการณ์เพิ่งผ่านไปเมื่อไม่นานมานี้เอง

สภาพการศึกษาและสาธารณสุข

ในส่วนของการศึกษาและสาธารณสุขของชาวบ้านนั้นมีความสัมพันธ์กับฐานะทางเศรษฐกิจของแต่ละครอบครัวเป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือ ในชุมชนมีโรงเรียนประถมศึกษาซึ่งตั้งขึ้นปี 2513

⁴ สัมภาษณ์ นายประสาร ทองประเสริฐ, 3 พฤศจิกายน 2530.

เปิดการศึกษาภาคบังคับ เด็กนักเรียนส่วนใหญ่เมื่อจบการศึกษาแล้ว มีจำนวนไม่มากนักที่ได้มีโอกาสเรียนต่อ เนื่องจากพ่อแม่ส่วนใหญ่ไม่มีเงินทองส่งลูกเรียน อย่างไรก็ตามก็พบว่าชาวบ้านบางคนก็ดิ้นรนชวนขวายเป็นเงินส่งลูกเรียนแม้จะต้องกู้หนี้ยืมสินมาก็ตาม เนื่องจากเห็นว่ามียุทธเพื่อนบ้านได้เล่าเรียนจนสำเร็จแล้วมีโอกาสกลับมาทำงานในใกล้ ๆ บ้าน ก็อยากจะให้ลูกได้สบายและอาจจะได้พึ่งพาได้ในอนาคต บ้านคลองมีผู้ที่เติบโตและเล่าเรียนในโรงเรียนชุมชนและเรียนต่อจนจบชั้นปริญญาทางครุศาสตร์ถึง 3 คน และกลับมาเป็นครูสอนในหมู่บ้านคนหนึ่ง โดยเฉลี่ยแล้วเด็กที่จบชั้นประถมศึกษา 6 ในแต่ละปี ซึ่งมีอยู่ประมาณ 15 - 20 คน ก็จะมีเด็กที่ได้เรียนต่อประมาณ 7 - 10 คนเท่านั้น ซึ่งส่วนใหญ่ฐานะทางบ้านก็อยู่ในขั้นดีและพอจะส่งเสียได้⁵ ส่วนด้านการรักษาพยาบาลยามเจ็บไข้ได้ป่วยส่วนใหญ่ก็พึ่งพาอนามัยตำบลซึ่งอยู่ไม่ไกลจากหมู่บ้านนัก หากอาการหนักก็พาเข้าโรงพยาบาลรัฐเพราะเสียเงินไม่มากนัก แต่ถ้าถึงขั้นต้องเข้าโรงพยาบาลเอกชนเพราะจะไม่นานกาล เมื่อรักษาหายแล้วก็ต้องกลับมาเงินใช้หนี้แทบทุกราย โดยเฉพาะครอบครัวที่ฐานะไม่ดีนัก⁶ ทุกครัวเรือนในหมู่บ้านต่างได้รับผลประโยชน์และผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในระยะเวลา 30 ปีที่ผ่านมา เพราะคนที่เคยมีที่ดินก็สูญเสียที่ดินไปกลายเป็นชาวนาไร้ที่ดิน ชาวนาเช่าและชาวนารับจ้างไป ซึ่งมีถึงร้อยละ 63 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด ส่วนครอบครัวบางครอบครัวในหมู่บ้านก็ประสบความสำเร็จในการลงทุนในรูปแบบใหม่ ๆ ในปี 2530 มีครอบครัวในหมู่บ้าน 4 ครอบครัวเป็นนายทุนเงินกู้ ซึ่งมีที่ดินมากมายและมีร้านค้าขายในชุมชน ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่นอกจากจะเป็นลูกหนี้ติดพันกับนายทุนหรือร้านค้าแล้วก็ยังสามารถพึ่งพาอาศัยเงินกู้ยืมในยามเจ็บไข้ได้ป่วยฉุกเฉินหรือเป็นค่าเทอมของลูกได้อีกด้วย⁷

⁵ สัมภาษณ์ ครูใหญ่ประจำโรงเรียนบ้านคลอง, 1 พฤศจิกายน 2530.

⁶ สัมภาษณ์ นางจรัส ทองประเสริฐ อสม. ประจำหมู่บ้าน, 6 พฤศจิกายน 2530.

⁷ สัมภาษณ์ ครูใหญ่โรงเรียนบ้านคลอง, 1 พฤศจิกายน 2530.

ความเป็นมาของชุมชนบ้านคลอง

ในอดีตบริเวณที่ตั้งหมู่บ้านนี้เคยเป็นป่าดิบ มีไม้มีค่านานาชนิด มีสัตว์ป่าชุกชุม เช่น เก้ง กวาง เสือ ช้าง ลิง มีหนองบึงซึ่งเกิดขึ้นตามธรรมชาติ กระทั่งได้มีชาวเขมรส่วนหนึ่งหนีภัยสงครามฝรั่งเศส - เขมร และส่วนหนึ่งเข้ามาทำการค้าแถบจังหวัดปราจีนบุรี เมื่อเกิดสงครามขึ้นจึงคงติดค้างอยู่แล้วไม่กลับประเทศ ชนกลุ่มนี้เองที่ได้เคลื่อนย้ายเข้ามาและทำการบุกเบิกบริเวณป่าไม้ดังกล่าว โดยแยกย้ายกันบุกป่าถางพง และปลูกสร้างบ้านเรือนเป็นกลุ่มบ้านเล็ก ๆ เมื่อเข้ามาทำกินก็ได้ร่วมแรงกันปรับพื้นที่เพื่อทำกินโดยใช้ประโยชน์จากหนองน้ำเพื่อทำการเพาะปลูก มีการขุดรอกหนอง ทำคลองส่งน้ำเข้าไปตามที่ทางของตน ภายหลังเมื่อชุมชนขยายตัวออกไป คลองลำเลียงน้ำก็ได้ถูกขุดเชื่อมโยงและขยายออกไปอีก ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านในชุมชนแห่งนี้จึงเรียกบริเวณชุมชนที่คนอาศัยอยู่ว่า "บ้านคลอง"⁸

ชุมชนบ้านคลอง มีอายุเก่าแก่สืบเนื่องมาประมาณ 4 ชั่วอายุคน นับจากเมื่อมีชาวเขมรอพยพเข้ามาบุกเบิกแล้ว ก็ได้มีคนไทย คนอีสานทยอยเข้ามาเป็นลำดับ (ราวปี 2430 - 2435) จุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่นั้นจะเริ่มจากการที่มีคนจีนซึ่งส่วนหนึ่งมาจากจีนแผ่นดินใหญ่ ได้เข้ามาตั้งโรงเลื่อยไม้ (ราวปี 2460 หรือประมาณ 70 ปีมาแล้ว) อีกส่วนหนึ่งเข้ามาปรับปรุงที่ดินเพื่อทำนา ทำสวน และค้าขาย ที่ดินทำมาหากินขณะนั้นยังไม่มีราคาค่างวดแต่อย่างใด ขอที่ทางกันทำกินได้ อาชีพของชาวบ้านนอกจากทำนา - ทำสวน - ทำไร่ - ไร่จ้างเลื่อยไม้ ยังสามารถเก็บของนำเอามาขายหรือแลกเปลี่ยนสิ่งของกันได้ด้วย พ่อค้าหาบเร่ในหมู่บ้าน ข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ นั้นชาวบ้านหาซื้อหรือแลกเปลี่ยนได้จากตลาดบางบ่อ ซึ่งในช่วงนั้น ชาวบ้านจะหาบของป่า อาทิ หน่อไม้ และพืชผักที่ปลูกได้ "เดินดินเปล่า" ไปขายหรือแลกเปลี่ยนที่ตลาดบางบ่อ ส่วนขากลับก็จะซื้อของแห้ง เครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ เข้าหมู่บ้าน บางคนเดินไปถึงตลาดบางคล้าซึ่งเป็นตลาดใหญ่ในสมัยนั้น (ระยะทางประมาณ 12 กิโลเมตร) ส่วนอาหารการกินนั้นไม่ขัดสน ชาวบ้านบางคนก็ไปจับจองที่ทางทำไร่ พักทอง แดงไทย แดงกว่า ข้าวโพด อ้อย เมื่อได้ผลผลิตก็จะนำมาคองหรือเก็บสะสมไว้เพื่อเลี้ยงเพื่อนบ้านซึ่งมาร่วมลงแขกค่านา หลังจากค่านาเสร็จก็จะเข้าป่าหาหน่อไม้เอามาเผาหรือคองเพื่อแกงเลี้ยงเพื่อนบ้านซึ่งมาร่วมลงแขกเกี่ยวข้าว⁹

⁸ สัมภาษณ์ นายจำเริญ หงษ์ประเสริฐ, 20 พฤศจิกายน 2530.

⁹ สัมภาษณ์ นายจำเนียร ศรีวรรณันท์, 20 พฤศจิกายน 2530.

ป่าไม้ในช่วงนั้นอุดมสมบูรณ์มาก ชาวบ้านที่ไปบุกเบิกป่าเพื่อทำไร่ไถนมักไม่กล้าที่จะไป ตามลำพัง อย่างน้อยจะไปด้วยกัน 3 - 4 คน เพราะกลัวผีป่า ตามคำบอกเล่าของชาวบ้าน ว่า ผีป่ามีชุกชุมมาก ใครไม่เช่นไหว้บอกเจ้าที่เจ้าทางก่อน จะโดนผีหลอกจับไข้หัวโกรนเลย ทีเดียว "ผีพวกนี้กินสินบน กินเหล้า กินไก่" ภายหลังผีป่าเริ่มหมดไปเพราะป่าหมด "ผีมัน กลัวตาไม้ พวกดีตราไม้ โป๊ก ๆ ๆ !! กลัวรถบรรทุกไม้ด้วย"¹⁰ ซึ่งเป็นผลมาจากการสร้าง เส้นทางลำลองกับเส้นทางเกวียนเดิม ซึ่งรถบรรทุกสามารถแล่นจากตลาดบางบ่อเข้ามาถึง หมู่บ้านได้ รถยนต์คันแรกที่เข้ามาถึงหมู่บ้านนั้นอยู่ในช่วงปี 2490 คือประมาณ 40 ปีที่ผ่านมา ถนนไม่ได้พามาเฉพาะพ่อค้าไม้เท่านั้น แต่ได้พาพ่อค้าข้าวเข้ามาด้วย การขนส่งสะดวกรวดเร็ว กว่าอดีต ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้องค์ชุมชนบ้านคลองผลิตข้าวเพื่อขายอย่างจริงจัง ที่ดินเริ่มมี ราคาแพงขึ้นมาบ้างและราคาที่ดินก็ได้สูงขึ้น เมื่อถนนหนทางได้รับการปรับปรุงให้สะดวกขึ้น เป็น ลำดับ ผลกระทบก็คือ ป่าไม้บ้านคลองได้เริ่มหมดไป สัตว์ป่า และความอุดมสมบูรณ์ ความ ชุ่มชื้นหมดไป ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลเหมือนดังก่อน การทำนาทำได้ผลน้อยลงเกิดปัญหา หนี้สิน คนหนุ่มสาวและคนในวัยทำงานซึ่งแต่เดิมจะใช้แรงงานอยู่ภายในหมู่บ้านหรือชุมชนข้าง เคียงทำการผลิต บริโภค หมุนเวียนอยู่ในหมู่บ้านและแทบจะไม่มีแรงงานเคลื่อนย้ายจากหมู่บ้าน เลย ก็เริ่มจะทยอยออกหางานนอกหมู่บ้านเป็นลำดับ (นับจากปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา)¹¹

จากลักษณะของชุมชนที่เคยพึ่งตนเองได้แทบทุกด้าน ปัจจัยยังชีพที่จำเป็นไม่ขาดแคลน ทรัพยากรของหมู่บ้านถูกนำมาใช้เพื่อการบริโภค และเพื่อคุณภาพชีวิตของคนในหมู่บ้านในชุมชน เล็ก ๆ ได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไปเป็นลำดับพร้อมกับความเปลี่ยนแปลงของจำนวนประชากรซึ่งทำให้ ชุมชนเติบโตขึ้น ทรัพยากรธรรมชาติเริ่มสูญเสียไป และถูกนำมาตอบสนองเชิงการค้ามากขึ้น จากผลกระทบของระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ระบบข่าวสารข้อมูลการติดต่อคมนาคมสะดวก เร็วขึ้น ชาวบ้านเองก็ได้รับรู้และเลียนแบบอย่างจากอุปโภคบริโภคตามวัฒนธรรมจากภายนอก มากขึ้น เหล่านี้ทำให้ชุมชนบ้านคลองเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต

¹⁰ สัมภาษณ์ นางสอึง ชัยบุรีตัน, 20 พฤศจิกายน 2530.

¹¹ สัมภาษณ์ นายประสาร ทองประเสริฐ, 21 พฤศจิกายน 2530.

ความสัมพันธ์ทางการผลิต

เมื่อป่าไม้ซึ่งเป็นทรัพยากรของชุมชนที่สำคัญหมดไป โรงเลื่อยของพ่อค้าคนจีนก็จากไปพร้อมกับความร่ำรวยของเจ้าของแต่ก็ยังคงมีคนจีนบางครอบครัวที่ได้เปลี่ยนฐานะมาเป็นนายทุนเงินกู้และเจ้าของที่ดินรายใหญ่ในชุมชน กล่าวคือ เมื่อชาวบ้านเข้าสู่การเริ่มผลิตข้าวเพื่อขายเพื่อแลกเปลี่ยนกับเงินทอง เพื่อนำมาจับจ่ายซื้อหาเครื่องอุปโภคบริโภคทั้งที่ฟุ่มเฟือยและจำเป็นในปีใดที่ฝนฟ้าไม่เอื้ออำนวย ผลผลิตก็จะตกต่ำลง บางปีผลิตไม่พอที่จะบริโภคในครอบครัว ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติที่เคยประดังชีวิตมาก็อืดคัดขยัดสนขึ้น อีกทั้งบางครอบครัวยังต้องมีการต้องเลี้ยงดูลูกหลานซึ่งยังไม่สามารถเลี้ยงตนเองได้ และบางปีราคาผลผลิตก็ตกต่ำอีกด้วย ปัญหาการเจ็บไข้ได้ป่วย คดีความต่าง ๆ เหล่านี้เป็นปัญหาทุกระลอกซึ่งทำให้ชาวบ้านต้องไปกู้หนี้ยืมสินจากนายทุนหมู่บ้าน โดยสัญญาจะส่งเป็นเงินหรือข้าวในอัตราดอกเบี้ยหรือสัญญากำหนดเวลาที่ตกลงกันไว้ บางรายเอาที่ดินของตนไปจำนองหรือขายฝากไว้ เมื่อเวลาผ่านไปดอกเบี้ยก็สูงขึ้นแต่ตนเองไม่สามารถหาเงินมาไถ่ถอนได้ จึงถูกยึดที่ดินไป ส่วนพ่อค้าขายของในหมู่บ้านนั้นชาวบ้านก็ได้พึ่งพาทั้งในเรื่องการกู้ยืมเงินและสิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็นโดยกำหนดส่งเป็นข้าวเปลือกหรือเงินตามแต่จะตกลงกัน

จากสภาพที่ก่อนหน้านี้อีกอบทุกครอบครัวจะมีที่ดินเป็นของตนเองเฉลี่ยรายละ 20 ถึง 30 ไร่ จากสภาพการเข้ามาจับจองที่ดินซึ่งเดิมเป็นป่าดง และในช่วงที่เกิดความเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะเมื่อมีการผลิตเพื่อขาย และจากสภาพปัญหานี้สินที่กล่าวมา ทำให้จากสภาพการถือครองที่ดินของชาวบ้านลดลงในปัจจุบันมีลักษณะดังนี้คือ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 1

การถือกรรมสิทธิ์ที่ดินและการเช่านาในบ้านคลอง พ.ศ. 2530

ลักษณะของชวานาแยกตามแบบของการถือครองที่ดิน	จำนวนครอบครัว	ร้อยละ
ชวานามีที่นาเป็นของตนเองทั้งหมด	24	32.9
ชวานามีที่นาเป็นของตนเองและเช่าเพิ่ม	30	41.1
ชวานาผู้เช่าซึ่งไม่มีที่นาของตนเอง	9	12.3
ชวานารับจ้าง	10	13.7
รวม	73	100.00

จากตารางนี้ พบว่าชวานาบ้านคลองซึ่งไม่มีที่ดินทำกินของตนเอง ซึ่งได้แก่ ชวานาเช่าและชวานารับจ้างนั้นมีถึงร้อยละ 26 ของชวานาทั้งหมด อย่างไรก็ตาม ในจำนวนชวานามีที่นาเป็นของตนเองและชวานาที่เช่าที่นาเพิ่มเติม นั้น (54 ครอบครัวนั้น) กว่าครึ่งหนึ่งเป็นชวานาที่มีที่นาขนาดย่อย กล่าวคือ แต่ละครอบครัวมีที่นาไม่เกิน 10 ไร่ ส่วนผู้ที่มีที่นามากในหมู่บ้านนั้นจะเป็นผู้ที่ประกอบอาชีพค้าขายและนายทุนหมู่บ้าน ซึ่งไม่ได้ทำนาเองและมีไว้ให้ชวานาเช่าทำกิน โดยคิดค่าเช่าจำนวน 1 ใน 3 ของผลผลิตที่ได้ในแต่ละปี

จากสภาพการถือครองที่ดิน ซึ่งถือเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ชวานามีอยู่นี้ ชวานาได้นำมาใช้จัดสรรและดำเนินการอย่างไร และที่น่าสนใจก็คือ ชวานาบ้านคลองที่ไม่มีที่ดินทำกินและต้องอาศัยยังชีพด้วยการรับจ้างนั้น เขายังชีพอยู่อย่างไร?

สภาพการผลิต

อาชีพหลักของชาวบ้านที่ยังคงอยู่ก็คือ การทำนา อาชีพรองได้แก่ การรับจ้าง แต่บางครอบครัวนั้นมีอาชีพรับจ้างเป็นอาชีพหลักของตนเอง บ้านคลองยังคงอยู่ในเขตเกษตรน้ำฝน เนื่องจากต้องอาศัยน้ำฝนเพื่อทำนาเพียงอย่างเดียว แม้จะมีคลองชลประทานตัดผ่านกลางหมู่บ้าน

แต่เนื่องจากปริมาณน้ำในลำคลองมีไม่เพียงพอต่อการเกษตร โดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้ง และการขุดลอกลำคลองยังไม่ผ่านมาถึงหมู่บ้านด้วย ส่วนชุมชนเหนือบ้านคลองขึ้นไปตามลำคลองห่างจากที่ตั้งหมู่บ้านประมาณ 3 - 4 กิโลเมตร จะเป็นเขตเกษตรก้าวหน้าเพราะมีปริมาณน้ำไหลมาเพียงพอ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าบ้านคลองเป็นชุมชนเกือบจะท้ายลำคลองเลยทีเดียว

ดังนั้นฤดูกาลเพาะปลูกของชาวบ้านจึงมีความสัมพันธ์และสอดคล้องกับฤดูกาลของน้ำฝน และอาชีพการงานก็มีความสอดคล้องกับช่วงเวลาเช่นกันกล่าวคือ

ช่วงเดือน	กิจกรรม/การทำมาหากิน
พฤษภาคม - มิถุนายน	ไถตะ - ไถแปร - คราด, ตกกล้า
กรกฎาคม - ตุลาคม	ถอนกล้า - บักดำ, ดูแลใส่ปุ๋ยคอก - เคมี
พฤศจิกายน - ธันวาคม	เก็บเกี่ยวข้าวเบา
มกราคม - กุมภาพันธ์	เก็บเกี่ยวข้าวหนัก
มีนาคม - เมษายน	รับจ้างทั่วไป - นอกหมู่บ้าน

สภาพการผลิตแต่เดิมมานั้น ชาวบ้านมีการร่วมแรงงานในการผลิตแทบทุกขั้นตอน แต่หลังจากการที่มีการผลิตเพื่อขาย มีการผลิตเพื่อแข่งขันกันขาย ปริมาณพื้นที่ขยายออกไป จึงทำให้เริ่มมีการจ้างแรงงานเพื่อเร่งให้ทันที่จะขายข้าว โดยเฉพาะบ้านที่อยู่ไกลจากถนนหนทาง มีที่นาอยู่ไกลบ้าน ดังนั้นสภาพปัจจุบัน แม้ว่าจะมีการจ้างแรงงานกันอยู่ แต่ชาวบ้านก็ยังไม่ละทิ้งการลงแรงกัน โดยเฉพาะในช่วงปลายฤดูเก็บเกี่ยว แต่ในช่วงต้นฤดูนั้นต่างฝ่ายต่างจะจ้างแรงงานกันทั้งนั้น นอกเหนือจากใช้แรงงานในครอบครัวซึ่งมีอยู่จำกัด

ส่วนเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำนานั้น เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงในระยะเดียวกัน โดยคนในหมู่บ้านได้ไปพบเห็นหมู่บ้านข้างเคียงใช้รถไถ/ควายเหล็ก ซึ่งไถได้เร็วและไม่ต้องเหนื่อยมาก และเนื่องจากสภาพพื้นดินบริเวณหมู่บ้านค่อนข้างแข็ง จึงได้เริ่มไปภูหนี่ยมสินมาซื้อรถไถ (ประมาณปี 2518) ซึ่งนอกจากจะไถในที่ดินของตนเองแล้วยังรับจ้างไถให้กับเพื่อนบ้านอีกด้วย ต่อมาคนในหมู่บ้านที่ค่อนข้างจะมีฐานะก็ได้ไปซื้อมาใช้บ้าง ดังนั้นการจ้างงานคนในการไถจึงเริ่มหมดไป บางครอบครัวนั้นขายควายของตัวเองแล้วเอาไปซื้อรถไถก็มี เพราะเห็นว่าเอามารับจ้างไถได้กำไรดีกว่า ไม่เหนื่อยแรง

การผลิตแต่ละครั้งในรอบปีนั้น ชาวบ้านจะต้องการเงินมาลงทุนโดยตลอดจนกว่าจะขายผลผลิตได้ ดังนั้นช่วงที่ชาวบ้านจะต้องใช้เงินลงทุนจึงเป็นดังนี้คือ

ตารางที่ 2

แสดงความสัมพันธ์ระหว่างวิธีการผลิตของชาวบ้านคล่องกับแหล่งเงินทุน - การกู้ยืมและช่วงเวลา

เดือน	กิจกรรม	สภาพการณ์ การกู้ยืม การชำระคืน	อัตราดอกเบี้ย
มีนาคม	- รับจ้างขุดมัน/ปลูกล้มัน - ปลุกผักไว้กิน - งานบุญประเพณี/พักผ่อน	- เป็นระยะเริ่มต้นของการกู้ยืม จากนายทุนเพื่อนำไปชำระหนี้ คืนให้แก่ ธกส. ¹² ให้เสร็จ สิ้นภายในวันที่ 31 มีนาคม ของทุกปี	- ร้อยละ 5 ต่อเดือน เนื่องจากเป็นการ กู้ยืมระยะสั้น
เมษายนถึง พฤษภาคม	- งานบุญประเพณี - เตรียมอุปกรณ์การผลิต - ไถตะ/ไถแปร	- กู้ ธกส. เพื่อนำมาชำระหนี้ นายทุน รวมทั้งนำมาใช้จ่าย ในการทำนา	- ร้อยละ 13 ต่อปี
มิถุนายน	- คายหญ้าเตรียมที่นา - หว่านกล้า	- กู้นายทุนครั้งที่ 2 เพื่อเป็นทุนสำรองตลอดช่วง ฤดูทำนา	- คิดเป็นข้าวร้อยละ 1 - 2 ถึงต่อหนึ่ง ช่วงฤดูทำนา (มิถุนายน - กุมภาพันธ์)
กรกฎาคมถึง สิงหาคม	- ถอนกล้า/ปักดำ		

¹² มีชาวบ้านจำนวนไม่กี่รายเท่านั้นที่สามารถเข้ากลุ่ม ธกส. หรือกลุ่มสหกรณ์ฯ ส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านรายย่อยจะหันไปพึ่งญาติของตนหรือเพื่อนบ้านที่มีฐานะดีกว่าตนหรือนายทุนหมู่บ้าน ในช่วงเตรียมการผลิต ซึ่งนายทุนจะใช้วิธีการเก็บข้าวหน้าลานคืนแทนการชำระด้วยเงิน.

เดือน	กิจกรรม	สภาพการณ์ การฎ การชำระคืน	อัตราดอกเบี้ย
กันยายนถึง	- ดูแลนา/ฉิตยา		
ตุลาคม	หวานปุ๋ย		
พฤศจิกายน	- เกี่ยวข้าวเบา	- นายทุนมาเก็บข้าวหน้าลาน	
ธันวาคม	- เกี่ยวข้าวหนัก	- นายทุนมาเก็บข้าวหน้าลาน	
มกราคมถึง	- หอบข้าว/ลากข้าว		
กุมภาพันธ์	- ขายข้าว		

ดังนั้นจากสภาพการถือครองที่ดินดังกล่าว ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ซึ่งมีที่ดินทำกินขนาด
ย่อย¹³ และบางส่วนยังต้องเช่าทำกินเพิ่มเติม นั้น ต้องมีการลงทุนในเบื้องต้นเป็นอย่างมาก
บางปีผลผลิตไม่มากพอจะต้องเก็บไว้บริโภค ส่วนชาวบ้านที่ทำมาก บางปีก็ไม่พอขายเพื่อนำ
มาใช้หนี้ซึ่งยืมมาลงทุน ทำให้หนี้พอกพูนขึ้นมาอีก ปัญหาหนี้สินจึงตามมา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นหนี้ที่
หยิบยืมมาเพื่อการลงทุนและเพื่อใช้จ่ายในครอบครัว แหล่งเงินกู้ของชาวบ้านนั้นนอกจากการ
หยิบยืมจากญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านในละแวกเดียวกันแล้วก็มีแหล่งเงินทุนที่เป็นคู่หนี้คู่สินซึ่งพัวพัน
กันตลอดมาก็คือ

แหล่งเงินกู้ของชาวบ้าน

1. โรงสี เป็นแหล่งเงินกู้ที่ชาวบ้านคุ้นเคยมาแต่อดีต ชาวบ้านหยิบยืมเงินมาใช้
ก่อน โดยชำระหนี้เป็นข้าวให้แก่ทางโรงสี ด้วยการที่โรงสีมาเก็บข้าวหน้าลาน โดยคิดรวม
กับดอกเบี้ยไปด้วย หรือใช้วิธีดกข้าวเขี้ยวตอนต้นฤดู ด้วยหนทางนี้จึงทำให้ชาวบ้านบางราย
มีพันธะติดพันกับทางโรงสีอย่างเหนียวแน่น

¹³ เหตุหนึ่งซึ่งทำให้ชาวนามีที่ดินเหลือเพียงเล็กน้อย เนื่องจากเมื่อที่ดินเริ่มมีราคา
ขึ้นมาบ้าง ชาวนาซึ่งติดหนี้สินก็จะเอาที่ดินขายส่งหนี้ไป ระยะหนึ่งจึงมีการขายที่ดินกันยกใหญ่
นายทุนหมู่บ้านจึงกลายมาเป็นเจ้าที่ดินรายใหญ่ของหมู่บ้านในที่สุด.

2. นายทุนหมู่บ้าน/ร้านเจ๊ก เป็นแหล่งเงินกู้ที่สำคัญไม่น้อยไปกว่าทางโรงสี ชาวบ้านมีลักษณะหนี้สินดังนี้คือ ยืมเงินมาลงทุนหรือใช้จ่าย คิดร้อยละ 3 - 4 ซึ่งอาจจะจ่ายคืนเป็นเงินหรือเป็นข้าวก็ได้ ถ้าเป็นข้าว (หน้าลาน) ก็จะถูกตีราคาต่ำกว่าราคาตลาด ซึ่งเป็นการคิดดอกเบี้ยไปในตัว อีกกรณีหนึ่งคือ มีปุ๋ยให้ยืม ปุ๋ย 1 ถุง ส่งคืนเป็นข้าวเปลือก 11 ถุง

3. ธกส. ชาวบ้านต้องรวมกลุ่ม 10 - 15 คน กู้เงินมาใช้โดยรับผิดชอบร่วมกัน ไม่จำกัดจำนวนเงิน แล้วแต่หลักฐานของแต่ละคน ชาวบ้านมักจะจำนำข้าวไว้กับ ธกส. เพื่อเอามาใช้จ่าย โดยวัดจำนวนข้าวเปลือกในยุ้ง (กว้าง x ยาว x สูง) หากชาวบ้านต้องการจะขายข้าวเปลือกให้กับบุคคลอื่น ก็จะต้องแจ้งให้ ธกส. ทราบก่อน ชาวบ้านจะชำระเงินคืนแก่ ธกส. โดยการขายข้าวเปลือกที่ตนมีอยู่

4. สหกรณ์การเกษตร การกู้เงินสามารถทำได้โดยชาวบ้านต้องสมัครเป็นสมาชิกสหกรณ์ฯ และมีผู้ค้ำประกันการกู้ยืม 2 คน สหกรณ์ฯ จะรับข้าวจากชาวบ้านที่เป็นหนี้

ดังนั้น แหล่งเงินกู้จึงมีทั้งที่เป็นองค์กรของรัฐและทุนกู้ของพ่อค้าเอกชน กลุ่มชาวนาผู้ที่มีหนี้สินนั้นจากการสำรวจพบว่าเป็นกลุ่มชาวนาที่มีที่ดินขนาดปานกลางและขนาดย่อย (ไม่เกิน 10 ไร่) ซึ่งต้องเช่าที่ดินเพิ่มเติม นอกจากนั้นชาวนากลุ่มนี้ส่วนมากแล้วจะก่อหนี้กับนายทุน/พ่อค้าในหมู่บ้านมากกว่าที่จะกู้เงินจากองค์กรของรัฐ ทั้งนี้ได้ให้เหตุผลว่า การกู้ยืมจากนายทุน/พ่อค้าในหมู่บ้านนั้นสะดวก และง่ายกว่าเพราะมีความคุ้นเคยกันดี และบางครั้งครัวก็ไม่มีการหลักประกันเพียงพอ อย่างไรก็ตามชาวบ้านบางคนก็ฉลาดในการที่จะหมุนเงิน กล่าวคือ มีการจัดสรรการเงิน โดยยืมเอกชนมาใช้รัฐ แล้วยืมรัฐมาใช้ให้เอกชน หมุนเวียนผลัดเปลี่ยนกัน เช่นนี้มาตลอด ซึ่งก็เป็นหนทางหนึ่งที่ชาวบ้านนำมาใช้แต่ตนเองก็ไม่สามารถหลุดพ้นจากสภาพหนี้สินได้

สาเหตุของหนี้สิน นั้นนอกเหนือจากภัยธรรมชาติทำให้เกิดปัญหาผลผลิตไม่ดีและปัญหาราคาพืชผลตกต่ำในบางปีแล้วยังมีสาเหตุอื่น ๆ อีก อาทิเช่น ต้นทุนการผลิตสูง ชาวบ้านต้องใช้จ่ายค่าลงทุนต่าง ๆ นับแต่ค่าเตรียมดิน ค่าปุ๋ย ค่าสารเคมีกำจัดศัตรูพืช ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง ค่าเช่าที่ดิน ค่าจ้างแรงงาน ส่วนในกรณีเลี้ยงสัตว์ เช่น หมู เป็ด ไก่ ก็มีค่าอาหารสัตว์

เหล่านี้ชาวบ้านต้องซื้อ/เช่า/หรือจ้าง ซึ่งถ้าพิจารณาในรายละเอียดแล้วก็มียางจุดที่เป็นการลงทุนตามค่านิยมในรูปแบบของการทำการเกษตรแบบใหม่ แต่อีกด้านหนึ่งก็นับว่าเป็นภาระจ่ายยอมเนื่องจากชาวบ้านต้องผลิตเพื่อขาย และแข่งขันกันในการผลิตเพื่อจำหน่าย เพื่อนำเงินมาชดใช้หนี้สิน นอกจากนั้นยังมีหนี้สินจากการกู้ยืมเงินเพื่อเป็นทุนในการสมัครงานโรงงาน บริษัท หรือไปทำงานตะวันออกกลาง เงินกู้เพื่อส่งลูกเรียนหนังสือ ชาวบ้านบางคนมีทัศนคติเกี่ยวกับชีวิตของลูกเปลี่ยนแปลงไป คือ มีทัศนคติอยากให้ลูกเรียนสูง ๆ และได้ทำงานนอกชุมชน จึงไม่ได้ฝึกฝนให้ลูกทำเกษตรกรรม อยากให้ลูกทำงานในเมืองมีเงินเดือนเป็นข้าราชการ ทัศนคติดังกล่าวทำให้ชาวบ้านชวนชวายเป็นเงินมาส่งลูกเรียน อย่างไรก็ตามกว่าลูกจะเรียนสำเร็จสมัครสอบเข้าทำงานได้นั้น พ่อแม่บางคนก็ต้องใช้หนี้ใช้สินรายละเกือบ 3 - 4 หมื่น บางรายกู้เงินมาเพื่อเป็นค่ารักษาพยาบาล ค่าคดีความ ค่าใช้จ่ายในงานประเพณีต่าง ๆ เช่น ใช้จ่ายในการจัดงานแต่งงาน งานบวช งานศพ เป็นต้น อย่างไรก็ตามสาเหตุส่วนใหญ่ของหนี้สินของชาวบ้านเป็นเรื่องของการกู้เงินมาลงทุน ทำนา และเป็นค่าใช้จ่ายในครอบครัวเป็นส่วนใหญ่

ลักษณะการซื้อขายผลิตผล/สินค้าในชุมชน

ผลผลิตจากชุมชนที่ออกสู่ตลาดได้ก็คือ ข้าวเปลือกเป็นสินค้าหลัก นอกจากนั้นเป็นผลผลิตเล็ก ๆ น้อย ๆ ซึ่งชาวบ้านอาจซื้อขายหรือแลกเปลี่ยนกันเองภายในชุมชนได้แก่ พืชไม้ผลต่าง ๆ เช่น มะม่วง มะพร้าว และมะละกอ ส่วนสัตว์เลี้ยงที่พอจะขายได้ ได้แก่ หมู เป็ด ไก่ ส่วนสินค้าที่ชาวบ้านต้องซื้อหามาบริโภคได้แก่ สินค้าที่จำเป็นในการบริโภคประจำวัน เช่น เครื่องปรุงประกอบอาหารและเนื้อสัตว์บ้าง ของใช้ประจำวัน เช่น สบู่ ยาสีฟัน ผงซักฟอก ฯลฯ และรวมถึงสินค้าที่เกี่ยวข้องกับการผลิต เช่น บူး อาหารสัตว์ ดังนั้นในชีวิตประจำวันชาวบ้านจึงต้องมีการติดต่อสัมพันธ์กับพ่อค้าทั้งภายใน - ภายนอกชุมชนอยู่ตลอดเวลา และเนื่องจากหมู่บ้านกับตลาดรับซื้อและจำหน่ายสินค้า (ตลาดบางบ่อ) อยู่ห่างไกลนักและการคมนาคมค่อนข้างสะดวก ดังนั้นชาวบ้านจึงเดินทางออกไปซื้อขายสินค้าที่ตลาดได้มากพอ ๆ กับที่พ่อค้าหรือนายหน้าจะเดินทางเข้ามารับซื้อสินค้าการเกษตรและขายสินค้าอุปโภคบริโภค โดยเฉพาะเกี่ยวกับข่าวสารด้านราคาผลผลิตนั้น ชาวบ้านจะทราบการขึ้น - ลงของราคาเป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้เมื่อนายหน้าหรือพ่อค้าโดยเฉพาะจากโรงสีท้องถิ่น ให้ราคาไม่เป็นที่พอใจ ชาวบ้านบางคนก็สามารถบรรทุกผลผลิตไปขายที่ตลาดได้เอง เนื่องจากมีการติดต่อซื้อขายและมีความคุ้นเคยกับพ่อค้าท้องถิ่นเป็นอย่างดี

ดังนั้นประเภทของพ่อค้าที่ชาวบ้านติดต่อสัมพันธ์ด้วยจึงมี 2 ระดับด้วยกันคือ

1. พ่อค้าในหมู่บ้าน

- เจ้าของร้านขายของชำและขายอาหารเครื่องอุปโภคบริโภคซึ่งมีจำนวน 5 ร้าน เจ้าของเป็นคนไทย 2 ร้าน คนจีน 3 ร้าน ในจำนวนนี้ร้านหนึ่งจะขายสินค้าที่เกี่ยวข้องกับการผลิตด้วย คือ จำหน่ายปุ๋ย และอาหารสัตว์ เจ้าของเป็นคนจีน

- นายทุนรับซื้อผลผลิตและออกเงินกู้ รวมทั้งมีที่ดินให้ชาวบ้านได้เช่าทำกิน มีอยู่ 3 รายด้วยกัน เป็นคนจีน 2 ราย และเป็นคนไทย 1 ราย

ชาวบ้านมักจะเรียกชื่อเจ้าของร้านที่เป็นคนจีนว่า อาซ้อ เจ้ อาเฮีย ชาวบ้านบางคนก็เรียกว่า ถ้าวแก่ ซึ่งพ่อค้าในหมู่บ้านนี้ เป็นส่วนที่ชาวบ้านมีความสัมพันธ์และคุ้นเคยใกล้ชิดมากที่สุด

2. พ่อค้านอกหมู่บ้าน

- พ่อค้าเร่ ขายสินค้าอุปโภคบริโภคซึ่งติดต่อกับร้านค้าขายของในหมู่บ้านและติดต่อกับชาวบ้านโดยตรงบ้างก็คือ พ่อค้าย้อยขายส่งขนม น้ำแข็ง น้ำปลา ขายกับข้าวบ้าง

- พ่อค้าเจ้าของร้านค้าในตลาด ซึ่งขายส่งและขายปลีกสินค้า ชาวบ้านที่ทำการค้ามักจะไปติดต่อรับสินค้ามาขาย ซึ่งบางครั้งก็ใช้ระบบเงินเชื่อกันได้เนื่องจากความคุ้นเคย

- นายหน้าจากโรงสีในท้องถิ่น/ต่างถิ่น ซึ่งมาติดต่อซื้อข้าวเปลือกหรือติดตามหนีข้าวเปลือกจากชาวบ้านแล้วส่งให้พ่อค้าโรงสีเพื่อซื้อไปจำหน่ายต่อไป

- นายหน้าจากฟาร์มผลิตขนาดใหญ่ ได้แก่ ฟาร์มเลี้ยงเบ็ด และฟาร์มเพาะเห็ด

พ่อค้านอกหมู่บ้าน ซึ่งมีความสัมพันธ์ค่อนข้างใกล้ชิดกับชาวบ้านก็คือ นายหน้าจาก โรงสีและนายหน้าจากฟาร์มผลิตขนาดใหญ่ ซึ่งจะออกมาติดต่อกับชาวบ้านโดยตรง โดยเฉพาะ ที่เป็นขาประจำกัน หรือเป็นหนี้สินติดพันกันอยู่ ส่วนนายหน้าจากฟาร์มก็จะมาติดตามดูผลงาน และรับสินค้าที่ฝากเกษตรกรที่สมัครใจร่วมลงทุนกับตน ซึ่งในหมู่บ้านคลองมีเกษตรกรอยู่ 2 รายที่ติดต่อกับนายหน้าจากฟาร์มคือ การเลี้ยงเบ็ด ซึ่งฟาร์มจะคิดค่าเลี้ยงลูกเบ็ดตัวละ 3 - 4 บาท โดยเกษตรกรเพียงแต่ลงทุนสถานที่และแรงงานเพื่อดูแลเท่านั้น ส่วนการเพาะเห็ด ก็จะมีมอบเชื้อเห็ดมาให้เพาะ โดยเกษตรกรจะลงทุนหรือจัดหาฟางและการดูแลเท่านั้น เมื่อ ผลผลิตออกมาทางฟาร์มก็จะมารับซื้อไปตามราคาตลาด หลังจากหักเงินค่าซื้อเงินเชื้อเห็ดแล้ว

เมื่อมองในแง่ความสัมพันธ์ที่มีต่อกันนั้นพบว่า ชาวบ้านมีความสัมพันธ์ และความคุ้นเคย กับพ่อค้าในระดับหมู่บ้านมากกว่าพ่อค้าจากนอกพื้นที่ เนื่องจากมีการไปมาหาสู่และผูกพันกันด้วย หนี้สินตลอดมา มีการซื้อเงินเชื้อค่อนข้างสูงโดยเฉพาะในหมู่เกษตรกรที่มีฐานะทางเศรษฐกิจ ไม่ค่อยสูงนัก ดังนั้นในร้านจะมีสมุดบัญชีหลายเล่ม ทั้งเป็นบัญชีเงินเชื้อ บัญชีลูกหนี้ ลูกค้าบางคน ใส่ผ้าขาวม้าตัวเดียวเดินโซเซเข้ามาในร้านเพราะดื่มสุราเข้าไปมาก ตะโกนสั่งพ่อค้าในร้าน "เฮีย.. เหล้าขาวขวด เซ็นไว้ก่อน" เท่านั้นเอง เจ้าของร้านก็ไปหยิบเหล้ามาให้ได้ทันที ไม่ต้องถามชื่อแขกกันแค่เห็นหน้าส่งเสียงสั่งมาก็ลงบัญชีได้ถูกต้อง เพราะไม่ใช่ใครอื่นไกล เห็น กันอยู่ทุกวัน เห็นทีไรเมาทุกที เป็นต้น ส่วนพ่อค้าในหมู่บ้านแม้ว่าส่วนใหญ่จะเป็นคนจีน แต่ก็ เป็นรุ่นลูกรุ่นหลานของจีน (ซึ่งชาวบ้านมักจะเรียกว่าจีนนอก คือจีนผืนแผ่นดินใหญ่ซึ่งเข้ามาตั้ง รกรากในท้องที่) ซึ่งเติบโตในเมืองไทยจนเกือบจะเป็นไทยไปหมดแล้ว เนื่องจากพ่อแม่เมื่อ เข้ามาในพื้นที่ก็ได้แต่งงานผสมผสานกับวัฒนธรรมของคนในพื้นที่ จนกลายเป็นไทยเป็นส่วนใหญ่ จึงทำให้ไม่มีลักษณะแปลกถิ่นแปลกหน้าในสายตาของชาวบ้าน ซึ่งมักจะได้ยินจากปากของชาวบ้าน ที่เป็นคนไทยและคนจีนอยู่เสมอว่า "คนจีน - คนไทยพี่น้องกัน" เราจึงได้เห็นพฤติกรรม การ ฟังพาของชาวบ้านอยู่เสมอในชุมชน โดยเฉพาะในเรื่องการดำรงชีวิตของชาวบ้าน

แต่สำหรับพ่อค้าต่างถิ่นต่างพื้นที่แล้ว ชาวบ้านมักจะไม่ค่อยไว้วางใจนัก โดยเฉพาะ ในเรื่องการขายผลผลิตเพื่อเคยมีประวัติของการคดโกงของพ่อค้าในเรื่องการชั่งตวงวัดจำนวน น้ำหนักข้าวเปลือก และชาวบ้านจับผิดได้ "มันโกงได้เที่ยวตั้งแต่นั้นมันก็ไม่มาอีกเลย"¹⁴

¹⁴สัมภาษณ์ นายจำเนียร ศรีวรรณท์, 22 พฤศจิกายน 2530.

ดังนั้นเนื่องจากชาวบ้านเองก็สามารถรับรู้ด้านราคาและเล่ห์โก้งของพ่อค้าได้ก็ จึงมีความตั้งใจที่จะตัดสินใจขายหรือไม่ขายผลผลิตอยู่เช่นกัน ยกเว้นบางรายที่เป็นหนี้สินพัวพันอยู่กับพ่อค้าอยู่แล้วก็จำเป็นต้องส่งมอบผลผลิตไปให้เป็นการส่งคืนหนี้

ในเรื่องการเอาผิดเอาเปรียบของนายทุน/พ่อค้าในหมู่บ้านนั้น¹⁵ แม้จะมีปรากฏให้เห็นอยู่จากคำบอกเล่าและจากการสอบถามชาวบ้าน แต่ก็ยังมีระดับของความเห็นอกเห็นใจกันอยู่สูง และแม้ว่าจะมีบางรายเอาเปรียบหรือเร่งรัดหนี้สินกันมาก ชาวบ้านบางคนก็เสี่ยงไปหยิบยืมหรือกู้รายอื่น แต่หากเสี่ยงไม่ได้จริงแล้วก็ต้องจำใจหยิบยืมมา กล่าวคือ ในชุมชนบ้านคลองนั้นมีนายทุนเงินกู้และเจ้าที่ดินรายหนึ่งซึ่งเป็นลูกสาวของเจ้าของโรงเลื่อยคนจีนซึ่งมาแต่งงานกับคนในพื้นที่ จากรุ่นพ่อแม่หลังจากตั้งโรงเลื่อยไม้ ซึ่งได้จากทุนเดิมที่นำติดตัวเข้ามาที่จ้างชาวบ้านมาเลื่อยไม้ เมื่อมีลูกหลานที่ทำการค้าขายสินค้าในชุมชนด้วย และเมื่อลู่ยุคที่ชาวบ้านเริ่มที่จะหากินลำบากขึ้น ชาวบ้านก็ต้องเอาที่ดินมาขายบ้าง ขายฝาก จำนองบ้างเพื่อหาเงินไปใช้และลงทุน แต่เมื่อหาเงินมาใช้ให้ไม่ได้ที่ดินก็ตกเป็นของเจ้าของโรงเลื่อยไป เมื่อรุ่นพ่อรุ่นแม่เสียชีวิตไปรุ่นลูกก็รับมรดกรวยต่อ เมื่อไม่หมดป่าแล้วระยะต่อมาจึงเป็นเรื่องของข้าว คือชาวบ้านจะใช้หนี้เป็นข้าวหรือเป็นเงินก็ได้ ดังนั้นลูกสาวซึ่งภายหลังแต่งงานกับสามีคนจีนด้วยกันก็หากินโดยการให้ทุนต่อทุน ไม่ได้ทำนาแต่มีที่ดินมากมาย ไม่ได้ปลูกข้าว แต่มีช้างขนาดใหญ่ตั้งอยู่หน้าบ้าน ส่งลูกเรียนถึงระดับปริญญาปิดเทอมจึงจะกลับมาเยี่ยมพ่อแม่สักครั้ง วิถีชีวิตของนายทุนหมู่บ้านรายนี้ค่อนข้างห่างเหินชุมชนมาก แม้ว่าจะมีบ้านหลังใหญ่อยู่ในหมู่บ้าน เขาไม่เคยตรอนอะไรเพราะว่ามีแต่ชาวบ้านเท่านั้นที่ไปขอฟังเขา แต่เขาก็มีข้อผูกมัด สัญญาที่ค่อนข้างเข้มงวดมาก สมัยหนึ่งสามีของเจ้าที่ดินรายนี้ได้ลงสมัครแข่งขันเพื่อที่จะรับเลือกตั้ง เป็นผู้ใหญ่บ้าน โดยมีผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันเป็นคู่แข่ง ซึ่งปรากฏว่าฝ่ายสามีของเจ้าของที่ดินพ่ายแพ้ ทั้งที่ชาวบ้านโจษขานกันว่าใช้เงินซื้อเสียงด้วย เหตุการณ์นี้เองได้ส่งผลมาถึงผู้ใหญ่บ้านในระยะหลัง เมื่อผู้ใหญ่บ้านเดือดร้อนเรื่องเงินมากจึงเอาที่ดิน 18 ไร่ ได้ขายฝากไว้ มีสัญญากำหนดเวลาส่งเงินคืนเรียบร้อย ดอกเบี้ยร้อยละ 3 ต่อเดือน ปรากฏว่าเมื่อถึงเวลาผู้ใหญ่บ้านก็ไปขอผลัดผ่อน ปรากฏ

¹⁵ สัมภาษณ์ นายจำเนียร ศรีวรรณท์ และนางสอิ่ง ชัยบุรรัตน์, 22 พฤศจิกายน

ว่าตาบซึ่งเงี้ยวไว้อยู่แล้วก็หันจับลงมาทันที ผู้ใหญ่บ้านจึงตกอยู่ในฐานะชวานาไรที่ติดคนหนึ่ง เหมือนกันและต้องอาศัยเช่าที่ดินทำกินมาจนทุกวันนี้¹⁶ ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าที่ดิน รายนี้จึงค่อนข้างที่จะขึ้นอยู่กับผลประโยชน์ประเภทที่ว่า "หมูไปไก่มา" แต่ด้วยเหตุที่เป็นนายทุน รายใหญ่ในหมู่บ้านและมีชาวบ้านพัวพันหนี้สินอยู่แต่เดิม อีกทั้งยังไม่ทอดทิ้งชุมชนเสียทีเดียว กล่าวคือ เมื่อถึงงานพิธี เรี่ยไรทำบุญสร้างโบสถ์ศาลาหรือสาธารณประโยชน์ในชุมชน เขาก็ได้ให้ความร่วมมือออกเงินทองอยู่เสมอ ฉะนั้นชาวบ้านส่วนหนึ่งก็ยังเห็นว่าเขาทำประโยชน์ ให้ชุมชนและเป็นที่พึ่งของคนทั่วไป ชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งนั้นก็คิดว่าแม้จะมีการนิทหาว่าร้าย วิพากษ์วิจารณ์นายทุนรายนี้ แต่ก็มีลักษณะของการชุบชิบ เนื่องจากกลัวว่าถ้านายทุนรู้เข้าว่า ใครตำว่าตนเองก็อาจจะเดือดร้อน อาจจะไม่ไต่พืงพาดออกไป หรืออาจถูกเร่งรัดหนี้สินที่ตน ค้างไว้¹⁷ แต่ก็มีนายทุนอีกรายหนึ่งเป็นเจ้าของร้านค้า เป็นลูกคนจีนเหมือนกัน แต่รายนี้ เคยจนมาก่อน พ่อแม่หาบของขายในหมู่บ้านหาเลี้ยงชีวิตมากับชาวบ้านด้วยกันแต่ไม่ได้ทำนา ทำไม้แต่อย่างไร ก็สะสมเงินทองปลูกสร้างร้านค้าขึ้นมาได้จนเป็นพ่อค้าเงินกู้ให้กับชาวบ้านได้ ชาวบ้านได้พืงพากับข้าวอาหาร เครื่องอุปโภคบริโภค โดยการซื้อเงินเชื่อระยะสั้น ๆ ด้วย ความคุ้นเคยกับชาวบ้าน แม้ว่าระยะต่อมาจะได้ที่ดินจากชาวบ้านมาจากการที่ชาวบ้านไม่สามารถ ไถ่คืนได้ แต่ก็มีลักษณะที่ผ่อนปรนอย่างที่สุดเรียกได้ว่าอยู่ในประเภท "หมูไปไก่มา ช้าหน่อย แต่กรอได้ มีแล้วค่อยเอามาใช้คืน" ดังนั้นแม้ว่าจะมีอัตราดอกเบี้ย สัญญาระยะเวลาในบาง รายที่กู้เงินไปแต่ก็ยังอยู่ในลักษณะผ่อนปรนอยู่บ้าง ด้วยเหตุนี้เสียงวิพากษ์วิจารณ์จากชาวบ้าน จึงมุ่งไปสู่นายทุนเจ้าที่ดินรายใหญ่ที่กล่าวมาข้างต้นเป็นส่วนใหญ่ โดยชาวบ้านจะใช้คำว่า "เค็ม" "กระตุก" "หน้าเลือด" ในการเปรียบเทียบพฤติกรรมของนายทุน¹⁸

¹⁶ สัมภาษณ์ นายประสาร ทองประเสริฐ, 10 ธันวาคม 2530.

¹⁷ สัมภาษณ์ นางสาวสมบัติ ทองประเสริฐ, 11 ธันวาคม 2530.

¹⁸ สัมภาษณ์ นางสาวสมบัติ ทองประเสริฐ, (อ้างแล้ว).

สภาพการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน

ต่อสภาพปัญหาการทำมาหากินดังกล่าวนี้ ทางออกของชาวบ้านเพื่อที่จะหารายได้มาเลี้ยงครอบครัวในทางอื่น ๆ ที่ผ่านมาก็คือการออกรับจ้างทั้งในและนอกพื้นที่ แต่เดิมนั้นชุมชนแห่งนี้ไม่เคยมีใครต้องยากเข็ญถึงต้องออกไปหางานทำนอกพื้นที่ จะมีก็เพียงสมัยที่เพิ่งมีถนนเข้ามาใหม่ ๆ มีเจ้านายจากกรุงเทพฯ มาติดต่อขอรับลูกสาวชาวบ้านไปช่วยทำงานบ้าน และมีบางส่วนที่ติดตามเพื่อนไปเพราะนึกสนุกอยากเที่ยวเมืองกรุงเท่านั้นเอง แต่เมื่อสภาพการณ์ภายในหมู่บ้านเปลี่ยนไปนับแต่ป่าไม้เริ่มหมดลงไป อาชีพรับจ้างเลื่อยไม้ก็ลดน้อยถอยลง การทำมาหากินฝืดเคืองขึ้น ประชากรในชุมชนมีอัตราเพิ่มสูงขึ้น ปัญหาหนี้สินเริ่มแตกหน่อ เนื่องจากปัญหาการผลิตไม่ได้ผลเต็มที่ และปัญหาด้านราคาข้าวตกต่ำ เหตุนี้แรงงานจากชุมชนจึงเริ่มทยอยออกไปเป็นระยะ นับจากการออกไปรับจ้างเย็บเสื้อผ้าที่โบ้เบ้ การรับจ้างตามร้านอาหาร รับจ้างเลี้ยงลูก ชักผ้าตามบ้าน พัฒนาการมาจนถึงปัจจัยซึ่งมีการออกไปรับจ้างถึงต่างประเทศ ในราวปี 2525 นี้เอง ซึ่งเกิดขบวนการนายหน้าจัดหางานในต่างประเทศขึ้น ทนทางที่จะไปต่างประเทศได้นั้นก็ต้องมีเงิน ชาวบ้านบางรายต้องขายที่ดิน บางรายก็หนียืมสินมาเพื่อส่งตัวเองหรือลูกชายไปทำงาน เมื่อไปทำงานก็สะสมเงินทองกลับมาใช้หนี้เก่า บางคนหลุดหนี้หลุดสิน ทำให้ชาวบ้านคนอื่น ๆ เริ่มเห็นทางสว่างคิดเลียนแบบแต่บางรายก็ถูกโกงเงินโดยนายหน้าจัดหางาน ก่อนที่ตนเองจะได้รับพาสปอร์ตเสียอีก จากปากต่อปากเล่าขาน ช่องทางทำมาหากินเริ่มขยับขยายออกไปได้ และเริ่มคึกคักขึ้นเมื่อเกิดมีฟาร์มขนาดใหญ่และโรงงานอุตสาหกรรมตั้งขึ้นตามแผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งตะวันออก อาจกล่าวได้ว่ากว่าครึ่งหนึ่งของประชากรในหมู่บ้านคลอง เป็นแรงงานรับจ้างนอกพื้นที่ทั้งสิ้น ทุกวันนี้ในช่วงหลังฤดูกาลทำนาเมื่อเข้าไปในหมู่บ้าน เราจะพบเห็นเฉพาะผู้เป็นพ่อ - แม่ คนเฒ่าคนแก่ และลูก ๆ หลาน ๆ ตัวเล็ก ๆ วิ่งเล่น หรือนอนหลับอยู่บนเปล ส่วนคนหนุ่ม - คนสาวนั้น ออกไปทำงานนอกหมู่บ้านหมด และเมื่อถึงเทศกาลประจำปีสำคัญ ๆ เด็กหนุ่มสาวจึงจะกลับมาเยี่ยมพ่อ - แม่ และสนุกสนานร่วมกันในเทศกาลดังกล่าว ความเปลี่ยนแปลงนี้สำหรับตัวบุคคลแล้วคงมิใช่เป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบวิถีชีวิตเท่านั้น แต่วิถีคิด ความคิด และจิตใจก็ย่อมได้รับผลกระทบเช่นกันด้วย

ติดตามมาภัยแผนพัฒนาชายฝั่งตะวันออกที่กระทบมาถึงหมู่บ้านก็คือ ราคาที่ดินสูงขึ้น จากเดิมหลายเท่าตัว มีชาวบ้านบางคนเริ่มหันมาเล่นที่ดิน (ซื้อถูก - ขายแพง) กับบรรดา นายหน้าที่ดินในระยะหลังนี้ (ปี 2524 เป็นต้นมา) วิศวกรของนายหน้าที่ดินนั้นจะเข้ามาติดต่อกับผู้นำท้องถิ่นหรือข้าราชการท้องถิ่นในพื้นที่ซึ่งเป็นผู้ที่จะทราบดีว่า ที่ทางตรงไหนของใครจะ คิดต่ออย่างไร ดังนั้นในปัจจุบันพื้นที่ในเขตอำเภอยาวนั้นส่วนใหญ่จะถูกนายทุนกว้านซื้อ เพื่อนำมาดำเนินการต่าง ๆ เช่น ฟาร์มสัตว์ขนาดใหญ่ ไร่มะม่วง หรือที่ตั้งโรงงาน บางรายซื้อที่ดินไว้เพื่อเก็งกำไร และเมื่อซื้อที่ดินไว้แล้วนายทุนก็จะฝากให้ผู้นำท้องถิ่นหรือ ชาวบ้านในบริเวณนั้น ๆ ช่วยดูแล โดยให้เข้าไปทำประโยชน์ในที่ดินดังกล่าวได้หรือบางราย อาจให้ชาวบ้านเช่าที่ดินทำนา - ไร่ แล้วเก็บค่าเช่าเป็นเงินหรือผลผลิต เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม วิถีชีวิตการทำมาหากินของชาวบ้านนั้นก็ยังคงพึ่งพาธรรมชาติอยู่มาก เช่นกัน กล่าวคือ นอกจากการทำนาเป็นหลักแล้ว ก็ยังมีการทำสวนครัว สวนไม้ผลบ้าง เช่น มะม่วง มะพร้าว ฝรั่ง มะละกอ กล้าย ซึ่งเป็นการปลูกในบริเวณเนื้อที่รอบ ๆ บ้านของตนเอง แต่ละปีนอกจากบริโภคเองแล้วก็ยังขาย/แลกเปลี่ยนกับสิ่งของระหว่างคนใน หมู่บ้านอีกด้วย ส่วนผักหญ้าธรรมชาติเพื่อเก็บมาปรุงอาหารก็ยังมีอยู่ เช่น กระถิน ดอกแค ผักบุ้งตามหนองน้ำ เนื้อสัตว์ที่หาได้ตามฤดูกาลก็คือ กุ้ง ปลา กบ เขียด หนูนา ฯลฯ เหล่านี้คืออาหารแต่ละมื้อที่ชาวบ้านสามารถเก็บมาบริโภคในแต่ละวัน นอกจากบางมื้อบางวัน ไม่ได้ออกไปหา ก็จะจ่ายเงินซื้อของกินจากร้านในหมู่บ้านหรือรถกับข้าวซึ่งวิ่งมาและจอดที่ หมู่บ้านทุกวันในช่วงเย็น อาหารที่ซื้อจากร้านก็คือ เนื้อหมู เนื้อวัว อาหารทะเล ของ แห้งต่าง ๆ ซึ่งโดยเฉลี่ยแล้วบ้านที่มีฐานะและไม่ได้ออกไปหาเก็บอาหารตามธรรมชาติก็จะ จ่ายกับข้าวประมาณวันละ 30 - 40 บาท ส่วนบ้านที่ยังพึ่งพาอาหารธรรมชาตินั้นหากวันไหน จะจ่ายของก็จะตกประมาณ 10 - 20 บาทเท่านั้น แต่บางบ้านถ้าหากไม่มีเงินติดบ้านเลยก็ จะใช้วิธีไปเข็นไว้ก่อน มีเมื่อไรก็ค่อยไปจ่ายให้กับร้านค้าโดยอาศัยความคุ้นเคยกันนั่นเอง

ดังนั้น ในเบื้องต้นนี้เราอาจจะตั้งข้อสังเกตได้ในระดับหนึ่งว่า ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจของชุมชนบ้านคลองทั้งในระดับการผลิต การบริโภค ซึ่งแนวโน้มของ ภาวะเศรษฐกิจได้มีการเปลี่ยนแปลงจากระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมมาสู่ระบบเศรษฐกิจแบบ ผสมผสานมากขึ้น คือ เป็นแบบผสมระหว่างเศรษฐกิจดั้งเดิมและทุนนิยม (ระบบเศรษฐกิจแบบ ตลาด) กล่าวคือ เมื่อชุมชนถูกดึงเข้าสู่การผลิตเพื่อขายนั้น วิธีการผลิตและปัจจัยการผลิต

เริ่มเปลี่ยนไป ที่ดิน แรงงาน ทุน ถูกนำมาใช้เพิ่มขึ้นกว่าแต่ก่อนที่ทำได้เพียงเพื่อเก็บไว้กินเท่านั้น ความสะดวกสบายถนนหนทางได้นำสิ่งใหม่ ๆ เข้ามาสู่ชุมชน ในการที่จะได้สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ นั้น ไม่ว่าจะเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ทางการเกษตรหรือภายในครัวเรือน หรือแม้แต่เครื่องตกแต่งร่างกายตามวัฒนธรรมเมือง จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องหาเงินมาแลกเปลี่ยน และเมื่อปัจจัยเงื่อนไขต่าง ๆ ภายในชุมชนเริ่มขาดแคลน จึงจำเป็นต้องอยู่ที่ชาวบ้านต้องผลักดันตนเองออกมาหารายได้นอกชุมชน เนื่องจากเงื่อนไขภายนอกเปิดทางให้แก่ชาวบ้านอยู่มากทีเดียว อย่างไรก็ตามการพยายามดิ้นรนเพื่อแสวงหาทางออกในการแก้ปัญหาการดำรงชีวิตของชาวบ้านนั้นก็มีความแตกต่างกัน และมีเงื่อนไขปัจจัยที่แตกต่างกันไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวนาผู้ซึ่งไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ชาวนาเช่าและชาวนารับจ้าง ซึ่งถ้ามองทางสังคมก็ย่อมจะถือได้ว่าเป็นชาวนาที่มีสถานะต่ำต้อยที่สุด ต่ำกว่าชาวนาผู้เช่าเสียอีก กลุ่มชาวนาเหล่านี้จึงย่อมจะต้องใช้ความพยายามมากไปกว่าชาวนาที่มีสถานะสูงกว่าหลายเท่านัก

ความสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรม

ครอบครัวและระบบเครือญาติ

ลักษณะครอบครัวในชุมชนบ้านคลองนั้น กว่า 70 เปอร์เซ็นต์ มีลักษณะครอบครัวเดี่ยว ซึ่งประกอบด้วยพ่อ แม่ และลูก ส่วนอีก 30 เปอร์เซ็นต์จะเป็นลักษณะครอบครัวขยาย แต่เป็นลักษณะของครอบครัวขยายแบบชั่วคราว กล่าวคือในครอบครัวจะมีญาติซึ่งได้แก่ ปู่ ย่า หรือตา ยาย น้อง - พี่ของสามี - ภรรยา มาอาศัยอยู่ด้วย แต่เมื่อผู้ที่เราหรือญาติล่วงลับหรือย้ายออกไปด้วยเหตุใดก็ตาม ครอบครัวก็จะกลายเป็นครอบครัวเดี่ยวอีกครั้ง

ที่บ้านคลองนั้น เมื่อลูกสาวแต่งงานก็จะนำลูกเขยมาอยู่ภายในครัวเรือนเดียวกับพ่อแม่ (บางครัวเรือนลูกสาวก็ย้ายไปอยู่กับลูกเขย โดยเฉพาะลูกเขยที่มีฐานะหรือมีที่ทำกินนอกหมู่บ้าน) ลูกเขยจะอยู่ช่วยทำงานภายในครอบครัวประมาณ 1 - 2 ปี จนมีลูกแล้วจึงย้ายครัวเรือนออกไปอยู่ต่างหาก ซึ่งอาจจะอยู่ในบริเวณใกล้เคียง ๆ กับบ้านพ่อแม่ หรือย้ายไปที่อื่นก็ได้ ฉะนั้นในช่วงที่ลูกเขยและหลานอยู่ในครอบครัว ก็ถือว่าเป็นครอบครัวขยายแบบชั่วคราว หลังจากลูกเขยแยกครอบครัวออกไปก็จะเป็นครอบครัวเดี่ยวอีก

ลักษณะของครอบครัวแบบนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อระบบเครือญาติ เพราะว่าการมีครอบครัวแบบขยาย ทำให้มีญาติพี่น้องที่เกี่ยวข้องทางสายเลือดและโดยการแต่งงาน ซึ่งลักษณะการตั้งบ้านเรือนก็มักจะอยู่ในละแวกเดียวกัน ส่วนในเรื่องการเลือกคู่แต่งงานแต่เดิมนั้นมักจะแต่งงานกันภายในหมู่บ้านหรือหมู่บ้านข้างเคียง เนื่องจากหนุ่มสาวมักจะพบปะกันตามงานประเพณีหรือการออกไปรับจ้างทำงานนอกหมู่บ้าน เหตุนี้จึงทำให้เกิดเป็นระบบเครือญาติไม่เพียงแต่ภายในหมู่บ้านของตนเท่านั้น แต่ยังมีเครือญาติภายนอกหมู่บ้านด้วย ซึ่งทำให้เกิดมีการติดต่อสัมพันธ์กันอยู่เสมอ โดยเฉพาะเวลายามงานบุญที่สำคัญ ๆ เช่น งานกลิ้ง งานผ้าป่า งานแต่งงาน งานบวช งานศพ ฯลฯ ญาติพี่น้องทั้งหลายทั้งในหมู่บ้านนอกหมู่บ้าน ก็จะมาทำบุญร่วมกัน

ตารางที่ 3

แสดงความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวกับเครือญาติในเรื่องต่าง ๆ

	บ่อย	นาน ๆ ครั้ง	ไม่เคย
1. การช่วยเหลือในงานบุญสำคัญ ๆ	71 (82.5)	15 (17.4)	-
2. การหยิบยืมสิ่งของเครื่องใช้	44 (51.2)	22 (25.6)	20 (23.2)
3. การช่วยเหลือด้านแรงงานการเกษตร	60 (69.8)	19 (22.1)	7 (8.1)
4. การช่วยเหลือยามเจ็บไข้ได้ป่วย	68 (79.1)	6 (6.9)	12 (14.0)
5. การขอคำปรึกษาหารือ	45 (52.3)	10 (11.6)	31 (36.1)
6. การขอยืมเงินทอง	27 (24.4)	46 (53.5)	13 (15.1)

จากตารางนี้ชี้ให้เห็นว่า ชาวนาแต่ละครอบครัวนั้น ยังมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดในเรื่องต่าง ๆ กับญาติของตนอยู่ แม้สภาพการณ์ต่าง ๆ ภายในชุมชนจะเปลี่ยนไป แต่ยังเป็นความสัมพันธ์ที่มีลักษณะต่างตอบแทนกันอยู่โดยนัย ตามวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมที่เคยเป็นมา ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวไม่เฉพาะแต่เพียงเรื่องงานพิธีเท่านั้น แต่ยังมีการขอความช่วยเหลือด้านอื่น ๆ ด้วย อาทิ เมื่อเดือดร้อนเรื่องเงินทอง เมื่อมีปัญหาขัดแย้งภายในครอบครัวหรือเมื่อมีเรื่องที่จะต้องปรึกษาหารือกัน หรือแม้แต่เรื่องขอความช่วยเหลือด้านแรงงานการเกษตร หรือหีบยืมสิ่งของเครื่องใช้ในด้านการเกษตร บางครั้งอาจถึงกับมีการฝากเลี้ยงดูลูกซึ่งกันและกันเมื่อจำเป็นต้องไปธุระ หรือเฝ้าไข้กันยามเจ็บป่วย แต่โดยส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านจะสัมพันธ์กับญาติของตนในด้านสังคมมากกว่าด้านเศรษฐกิจหรือการขอยืมเงินทอง ทั้งนี้เพราะว่า โดยฐานะความเป็นอยู่และการระมัดระวังข้อต่อครอบครัวของแต่ละคนแล้วต่างก็มีฐานะที่ไม่ต่างกันนัก ดังนั้นเมื่อมีเรื่องเดือดร้อนด้านการเงินมาก ๆ ชาวบ้านก็จะหันไปขอหีบยืมจากนายทุน/พ่อค้าในหมู่บ้านหรือเพื่อนบ้านที่มีฐานะดีกว่าตน

ลักษณะเฉพาะของระบบเครือญาติในชุมชนบ้านคลองนั้น มีโครงสร้างของระบบเครือญาติที่ผูกมัดยึดแน่นในระหว่างสมาชิกภายในชุมชน กล่าวคือ ไม่เพียงแต่ญาติพี่น้องตามสายโลหิตเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวดองโดยการแต่งงานอีกด้วย ดังนั้นเมื่อใดก็ตามพูดคุยกับผู้อาวุโสภายในชุมชนว่าใครเป็นใคร บ้านอยู่ที่ไหน เป็นลูกเต้าเหล่าใคร ผู้อาวุโสจะทราบหมด และจะเรียกบุตรหลานในลักษณะของชื่อเล่นที่ชาวบ้านทั่ว ๆ ไปนิยมเรียกกัน จนอาจกล่าวได้ว่าชาวบ้านรู้จักกันหมดทุกครัวเรือน โดยเฉพาะการเรียกชื่อสมาชิกของครัวเรือนต่าง ๆ ก็จะใช้คำเรียกชื่อญาติด้วย เช่น พ่อเฒ่า แม่เฒ่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา จะไม่มีใครที่จะเรียกว่า "คุณ" เป็นสรรพนามชื่อแรกเลย

โดยพื้นฐานแล้วนั้น ชุมชนบ้านคลองมีจุดเริ่มต้นจากชาวเขมรซึ่งอพยพเข้ามาบุกเบิกที่ทางก่อน ต่อมาจึงได้มีคนไทย - คนอีสาน - คนจีนติดตามเข้ามา และกลุ่มชนกลุ่มดังกล่าวนี้เองซึ่งนับได้ว่าเป็นบรรพบุรุษของชุมชนแห่งนี้ ด้วยเหตุที่ได้มีการผสมผสานเผ่าพันธุ์เข้าด้วยกัน และสืบทอดมาจนถึงลูกหลานในปัจจุบัน ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจที่ชาวบ้านจะรู้จักกันหมด จะมีอยู่บ้างก็เพียงชาวบ้านที่เข้ามาอยู่ภายหลังโดยการแต่งงาน ซึ่งจะเป็นคนใหม่ของชุมชนและจะรู้เรื่องราวของชุมชนน้อยมาก อย่างไรก็ตามระบบเครือญาติในชุมชนเหล่านี้บ่งชี้ว่ายังไม่มีการ

เปลี่ยนแปลงจากอดีตไปเท่าใดนัก การช่วยเหลือและพึ่งพากันยังคงดำรงอยู่อย่างสม่ำเสมอ

ชุมชนบ้านคลองนั้นมีนามสกุลที่เก่าแก่และนามสกุลที่มีใช้มากที่สุดในหมู่บ้านอยู่ 4 สกุล ได้แก่ สกุลทองประเสริฐ นวลสวรรค์ แดงสวัสดิ์ สมเจริญ โดยเฉพาะสกุลเหล่านี้ มีบรรพบุรุษที่เคยตั้งชุมชนแห่งนี้สมัยรุ่นทวด รุ่นปู่ 3 - 4 สกุลนี้มีความสัมพันธ์กันทั้งในด้านสายโลหิต และโดยการแต่งงาน สำหรับสกุลทองประเสริฐนั้นเป็นสกุลของผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน ซึ่งสืบทอดมาจากรุ่นทวดซึ่งอพยพมาจากพระตะบอง ส่วนพ่อของผู้ใหญ่บ้านเองก็เคยเป็นผู้ใหญ่บ้านแห่งนี้อย่างแน่นอน นอกจากนั้นตำแหน่งสำคัญ ๆ ในชุมชน อาทิ สถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา ก็เป็นของสกุลนวลสวรรค์อีกด้วย ปรากฏการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความเหนียวแน่นในระหว่างสมาชิกเครือญาตินั้น แสดงออกเมื่อครั้งที่มีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน ในปี 2516 ครั้งนั้นผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันลงแข่งขันกับนายทุนเจ้าที่ดินในหมู่บ้านซึ่งลงสมัครแข่งขันด้วย แต่กลับปรากฏว่านายทุนพ่ายแพ้ไปทั้ง ๆ ที่มีการโจมตีขานกันว่ามีการใช้เงินซื้อเสียงด้วย¹⁹

ถึงแม้ว่าจะได้เห็นปรากฏการณ์ของระบบเครือญาติดังกล่าวในชุมชนก็ตาม แต่ทว่าจะเป็นเรื่องธรรมดาเหลือเกินที่จะพบเห็นเรื่องการทะเลาะเบาะแว้ง ความขัดแย้งระหว่างญาติพี่น้องกันเองในชุมชนแห่งนี้ ตั้งแต่เรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น พี่สะใภ้ฝากให้น้องสามีเลี้ยงลูก เพราะตนเองต้องออกไปนา แต่น้องสาวเล่นเลอะปล่อยหลานไปเล่นเตาไฟ ไฟลุกมือ พอพี่สะใภ้กลับมา ก็เกิดปากเสียงกัน ทว่าพึ่งพากันแค่นี้ยังทำให้ไม่ได้ เป็นต้น หรือเรื่องใหญ่ ๆ เช่น น้องชายเอาปืนไฉ่ยิงพี่ชาย ทว่าโกงที่ดินที่พอยกมรดกให้จนชาวบ้านต้องเข้าไปช่วยห้ามปราม มีคดีความกันใหญ่โต

ระบบการร่วมกลุ่มสังคม

เมื่อพิจารณาถึงโครงสร้างทางสังคมที่ใหญ่กว่าสถาบันครอบครัว/เครือญาติแล้ว ก็คงจะต้องพูดถึงกลุ่มสังคมต่าง ๆ ภายในชุมชนทั้งที่เป็นการรวมกลุ่มเพื่อตอบสนองความจำเป็นหรือความต้องการทางเศรษฐกิจและการรวมกลุ่มเพื่อตอบสนองทางจิตใจ ในอดีตชุมชนบ้านคลองมี

¹⁹ สัมภาษณ์ นายประสาร ทองประเสริฐ, (อ้างแล้ว).

การรวมกลุ่มในลักษณะที่กล่าวข้างต้นนี้ด้วย นับตั้งแต่การรวมกลุ่มเพื่อร่วมแรงงานในการทำ การผลิต - การก่อสร้าง เช่น การลงแขกทำนา การร่วมแรงสร้างบ้าน - สร้างสะพาน ชุกบ่อน้ำ ทำถนน เป็นต้น ส่วนในด้านสังคมก็ได้แก่ การร่วมบุญร่วมกุศลตามประเพณีต่าง ๆ และกลุ่มอุโบสถศีล ซึ่งการเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วล้วนต้องการการรวมกลุ่ม คนที่มีความชำนาญ ความสามารถ ตลอดจนแรงงานเข้ามาร่วม ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า "การ ขอแรงกัน" โดยเฉพาะในละแวกบ้านใกล้เคียงกันระหว่างเครือญาติเพื่อนบ้านกัน เมื่อเข้าร่วม กิจกรรมกันบ่อยครั้งขึ้นก็เริ่มที่จะเรียนรู้และมีความชำนาญในกิจกรรมนั้น ๆ มากขึ้น เริ่มมีการ จัดแบ่งงานกันตามความสามารถของแต่ละคน แต่ส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านแต่ละคนจะมีความสามารถ ในหลายด้าน เนื่องจากได้เรียนรู้ร่วมกันทั้งจากการจ้างงานรวมกันและจากตัวบุคคลต่อบุคคล เช่น กลุ่มกรรมการวัด บางคนถ้ามีความสามารถในเรื่องการก่อสร้างเป็นช่างไม้ - ช่างปูน ก็จะมีลูกศิษย์ลูกหาเป็นลูกมือ เมื่อมีการขอแรงจากเพื่อนบ้านหรือจ้างงานก็จะรวมเป็นกลุ่มร่วม แรงกันสร้างบ้าน เป็นต้น ลักษณะดังที่กล่าวมานี้นับได้ว่าชุมชนบ้านคลองนั้นแต่ดั้งเดิมนั้นมีการ รวมกลุ่มแบบธรรมชาติดำรงอยู่ และตอบสนองความต้องการหรือความจำเป็นของชาวบ้านมา โดยตลอด

ส่วนการรวมกลุ่มในด้านกรปกครองนั้น แต่เดิมมาก็อาศัยคนที่มีความรู้เป็นผู้มี ประสิทธิภาพและอาวุโสเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านในชุมชน โดยเลือกขึ้นมาเป็นผู้คอย ประนีประนอมไกล่เกลี่ยคู่ความกัน หรือเป็นที่ปรึกษาแก่ลูกบ้าน และการสืบต่อความเป็นผู้นำ ชุมชน ก็ยังอาศัยความสนิทชิดเชื้อ ความเป็นญาติ หรือผู้ที่ผู้นำไว้วางใจ เช่นว่า เขาคนที่ เคยเป็นผู้ช่วยให้มาดำรงตำแหน่งแทน หรืออาจจะเอาลูกหลานที่มีความสามารถขึ้นมาเป็น²⁰ ต่อมาเมื่อมีการปกครองท้องถิ่นขึ้นจึงได้มีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านขึ้น พร้อมกับยุคสมัยที่เรียกว่า ยุคพัฒนาหรือความทันสมัย ซึ่งเป็นยุคของระบบเศรษฐกิจแบบตลาด อันส่งผลกระทบถึงความ เป็นอยู่ของชาวบ้านส่วนหนึ่ง ภาวะความบีบคั้นในเรื่องการทำมาหาเลี้ยงชีพทำให้สภาพความ เป็นอยู่ของชาวบ้านลำบากขึ้น หน่วยราชการซึ่งตั้งขึ้นมาเพื่อทำงานพัฒนาชนบท จึงได้เข้ามา มีบทบาทเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ มีการปลูกไร่ กระตุ้นให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน

²⁰ สัมภาษณ์ นายประสาร ทองประเสริฐ, 10 ธันวาคม 2530.

ของตนเองอย่างเข้มแข็ง เนื่องจากพบว่าเมื่อลงไปทำงานพัฒนาชาวบ้านไม่ค่อยมาร่วมงาน
เท่าใดนัก จึงต้องใช้กลุ่มเป็นเครื่องมือเพื่อให้เกิดความร่วมมือกันอย่างจริงจัง ดังนั้นจึงได้
เกิดกลุ่มขึ้นมากมายในหมู่บ้านทั้งกลุ่มด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านศาสนา ด้านสาธารณสุข
 เป็นต้น

ที่บ้านคลอง ปรากฏว่ามีกลุ่มทั้งสิ้น 11 กลุ่มด้วยกัน ได้แก่ คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน
(ก.ม.) คณะกรรมการสุขภาพ คณะกรรมการการศึกษา (ก.ศ.) คณะกรรมการพัฒนาสตรี
ระดับหมู่บ้าน (กพสม.) กลุ่มเยาวชน กองทุนสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน กองทุนยาและ
เวชภัณฑ์ประจำหมู่บ้าน อสม. และ ผสส. กลุ่มเกษตรกรลูกค้ำธนาคารเพื่อการเกษตรและ
สหกรณ์ กลุ่มสหกรณ์การเกษตร ส่วนกลุ่มธรรมชาติซึ่งเกิดขึ้นเองในชุมชนโดยการรวมตัวของ
ชาวบ้าน โดยไม่มีบุคคลภายนอกไปแนะนำและยังมีการรวมตัวกันอย่างถาวรต่อเนื่องก็คือ กลุ่ม
อุโบสถศีล กลุ่มช่างก่อสร้าง และคณะกรรมการวัด แต่ภายหลังได้ยกเลิกไป กลุ่มจัดตั้ง
ต่าง ๆ นั้นเริ่มเข้ามาในปี 2518 โดยเริ่มจากกลุ่มสหกรณ์ฯ แล้วจึงมีกลุ่มอื่น ๆ เข้ามา
โดยเฉพาะในช่วงปี 2525 - 2527 นั้นนับว่ามีการจัดตั้งกลุ่มมากที่สุด

กลุ่มจัดตั้งเหล่านี้เมื่อพิจารณาถึงที่สุดแล้ว เป็นการรวมกลุ่มในลักษณะที่เรียกกันว่า
"รวมเฉพาะกลุ่ม" มากกว่าที่จะเรียกว่าการรวมกลุ่มภายในชุมชน เพราะเหตุที่ว่า กรรมการ
คนหนึ่ง ๆ นั้นจะถูกแต่งตั้งให้เข้าไปเป็นกรรมการของหลายกลุ่ม ฉะนั้นเวลาเรียกคณะกรรมการ
กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งประชุมก็จะพบว่าชื่อก็ชื่อเดิม หน้าก็หน้าเดิม ทั้งนี้สืบจากการเสนอชื่อคณะกรรมการ
พัฒนาหมู่บ้าน (ก.ม.) ซึ่งถือว่าเป็นแกนหลักของชุมชนนั้น การพิจารณาเลือกกรรมการนั้น
ก็ขึ้นอยู่กับผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยเป็นหลัก ดังนั้นการคัดเลือกของผู้ใหญ่บ้าน (และภรรยาของ
ผู้ใหญ่บ้านซึ่งมักจะมิบทบาทชี้แนะอยู่เบื้องหลัง) ก็จะเลือกบุคคลที่ใกล้ชิดพอที่จะพูดคุยกันรู้เรื่อง
หรือเป็นญาติกัน และอีกประการหนึ่งก็คือ ชาวบ้านที่จะถูกเสนอชื่อเข้ากลุ่มแต่ละกลุ่มนั้น ยังมี
เงื่อนไขสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ภาระการหาเลี้ยงชีพของตัวเอง เพราะหาว่าผู้ใหญ่บ้าน
เสนอชื่อแล้ว แต่ชาวบ้านคนนั้นมิภาวะที่ต้องรับผิดชอบมากหรืออยู่ในภาวะขัดสนมาก ก็จะไม่ปฏิเสธ
การเสนอชื่อทันทีเช่นกัน ดังนั้นสมาชิกกลุ่มที่กล่าวมาส่วนใหญ่จึงเป็นคนใกล้ชิดกับผู้ใหญ่บ้าน เป็น
ผู้ที่มีภาระครอบครัวไม่มากนักหรือเป็นผู้ที่มีความรู้และมีความกระตือรือร้นที่จะเข้าร่วมงานชุมชนสูง
 ฉะนั้นการรวมกลุ่มจึงเป็นการเปิดโอกาสให้คนเฉพาะกลุ่มเข้าไปร่วมและมีบทบาทนำ²¹ ส่วน

²¹ สัมภาษณ์ นายจำเนียร ศรีวรรณดี, 10 มกราคม 2530.

ชาวบ้านที่อยู่นอกข่ายการพิจารณาก็จะตกเวทีพัฒนาไป ซึ่งก็คือชาวบ้านซึ่งหาเช้ากินเช้า หากค่า
กินค่า นั้นเอง

ลักษณะของงานพัฒนาที่ผ่านมา นั้น เจ้าหน้าที่ของรัฐมีส่วนอย่างมากในการสร้างความ
เคยชินให้แก่ชาวบ้านกล่าวคือ เมื่อเจ้าหน้าที่เข้ามาก็จะมุ่งชี้แจงขอความร่วมมือจากชาวบ้าน
หากมีงบประมาณสนับสนุนก็จะบอกให้ทราบ เสร็จแล้วก็จะออกไปชี้แจงชุมชนอื่น ๆ ต่อไป เมื่อ
ถึงเวลาที่กำหนดไว้ก็จะกลับลงมาดูผลงานอีกครั้ง ในที่ประชุมแต่ละครั้งนั้นชาวบ้านส่วนใหญ่จะ
นั่งฟังอย่างสงบนิ่ง และจะแสดงความกระตือรือร้นอย่างสูงเมื่อรู้ว่าโครงการใดจะมีงบประมาณ
ลงมาสนับสนุนช่วยเหลือ แต่ถ้าหากการประชุมนัดใดไม่มีไว้แหวว่าจะมีเงินมาสนับสนุนหลังจาก
จบประชุม เด็กกลับบ้านก็จะบ่นว่าต่าง ๆ นานา หรือบางครั้งก็ตะโกนบอกเจ้าหน้าที่ที่มานัด
ประชุมให้รีบจบเร็ว ๆ เสียเวลาทำมาหากิน เป็นต้น²² ดังนั้นรัฐในสายตาของชาวบ้านก็ยังคง
เป็นผู้ที่จะเอา อะไรมาให้ ผู้ที่จะให้ประโยชน์แก่ชาวบ้านได้ และชาวบ้านก็หวังประโยชน์
จากรัฐด้วยเช่นกัน ซึ่งจากปรากฏการณ์เราได้พบว่ามีการจัดสรรประโยชน์ที่ตกลงมานั้นอย่าง
เฉพาะกลุ่ม จากตัวอย่าง การทำบัตรสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อยหรือคนจน เมื่อต้นปี 2531
ปรากฏว่าเจ้าหน้าที่อนามัยมาบอกกับผู้ใหญ่บ้านและกรรมการหมู่บ้านให้ช่วยกันคัดเลือกคนจนใน
หมู่บ้านจำนวน 30 ราย เพื่อมารับการทำบัตรสงเคราะห์ เมื่อทราบแล้วผู้ใหญ่บ้าน (และ
ภรรยา) พร้อมกับกรรมการหมู่บ้าน ก็ทำการประชาสัมพันธ์บอกกล่าวไปยังชาวบ้านที่ท่านเห็นว่า
ยากจน ให้มาทำบัตรในวัน/เวลาที่นัดหมาย เมื่อถึงวันทำบัตรนั้นหลังจากที่เสร็จสิ้นการทำบัตร
ขณะชาวบ้านเดินกลับบ้านมีเสียงบ่นว่า "มีแต่คนอยากจนทั้งนั้นเลย คนจนจริงไม่ค่อยมี"²³

ดังนั้นการเมืองชุมชนจึงเป็นเรื่องของคนเฉพาะกลุ่ม ความสนใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรม
พัฒนาต่าง ๆ จึงมีไม่มากนักในบรรดาชาวบ้านทั่วไป และบทบาทของกลุ่มก็มักจะดำเนินไปตาม
ที่ทางราชการสั่งมา ฉะนั้นประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นในโครงการพัฒนาต่าง ๆ นั้นจึงมีเฉพาะกลุ่มคน
เท่านั้น อย่างไรก็ตามเราก็ได้พบว่ามีการเมืองที่ชาวบ้านเฉพาะกลุ่มนี้ลงไปเล่นแบบตั้งใจหรือ
อาจไม่ตั้งใจอยู่ด้วย กล่าวคือ ในกรณีทำบัตรสงเคราะห์นั้น มีคนจนส่วนหนึ่งถึงกับออกปากแสดง
ความเป็นหนี้บุญคุณกับกรรมการหมู่บ้านเลยว่า "ถ้าไม่ได้กรรมการช่วยเหลือก็คงไม่ได้บัตรแน่"

²² จากการร่วมสังเกตการณ์และบันทึกการประชุมจากเจ้าหน้าที่สนามในช่วงปี 2529 -
2530 โครงการพัฒนาองค์กรชุมชนจังหวัดฉะเชิงเทรา.

²³ จากการร่วมสังเกตการณ์ประชุมคัดเลือกผู้มีรายได้น้อยเพื่อทำบัตรสงเคราะห์ฯ เมื่อ
วันที่ 30 มกราคม 2531.

ดังนั้นโอกาสของคนจนก็มิได้ถูกปิดเสียทีเดียว ไม่ว่าจะในเรื่องของโอกาสในการเข้าไปรับผลประโยชน์จากการพัฒนาจากภายนอกหรือการเข้าไปพึ่งพากลุ่มคนผู้ที่มีฐานะสูงกว่าคนในชุมชน เพราะจะโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตามในการจัดสรรผลประโยชน์หรือให้ความช่วยเหลือของคนที่มีฐานะสูงกว่าแก่คนจนในชุมชนนั้น กลับกลายเป็นการสร้างบุญสร้างคุณแก่กันในสายตาของคนจน ทั้งนี้เพราะได้ทำให้เขาได้มีโอกาสเข้าถึงผลประโยชน์นั้นหรือได้หยิบยืมเงินไปใช้สอยในบางโอกาส ดังเช่น ชาวบ้านมักพูดเสมอว่า "เราเป็นหนี้บุญคุณเขาอยู่ ไม่ได้เขาเราก็อแย" ²⁴ แม้ว่าเงินยืมนั้นจะคิดดอกเบี้ยด้วยแล้วก็ตาม หรือแม้ว่าการเอาไรต์เอาเปรียบจะมีมากและขาดการผ่อนปรนเท่าใดก็ตาม ชนิดที่เรียกว่า "เต็ม" (ตระหนี่ถี่เหนียว) ตามคำวิพากษ์วิจารณ์ของชาวบ้านเองก็ตาม แต่ก็ยังมีประโยคกำชับจากชาวบ้านต่ออีกว่า "อย่าไปบอกใครนะว่าฉันว่าเขาย่างงี้ ถ้าเขารู้เข้าฉันตายแน่เลย" ²⁵

ส่วนการรวมกลุ่มซึ่งค่อนข้างยังยืมนมาแต่ดั้งเดิมแม้จะมีผลกระทบจากภายนอกเพียงใดก็ตาม ก็คือ กลุ่มอุโบสถศีล และกลุ่มช่างก่อสร้าง กลุ่มอุโบสถศีลหรือกลุ่มผู้ปฏิบัติธรรมรักษาศีล 8 ในวันพระและวันสำคัญทางศาสนา นับเป็นกลุ่มธรรมชาติที่มีความต่อเนื่องยาวนาน ผู้นำกลุ่มจะเป็นผู้อาวุโสและปฏิบัติในศีลเคร่งครัด ซึ่งรู้ได้เองจากการปฏิบัติและการยกย่องจากสมาชิกกลุ่ม คนเข้าร่วมส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ อย่างไรก็ตามกลุ่มก็มีพลังในการดึงชาวบ้านมาร่วมกันสร้างศาลานักเรียนหน้าวัดได้ ซึ่งต่อมากลายเป็นที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน ซึ่งนับว่ากลุ่มได้บำเพ็ญประโยชน์ต่อชุมชนอย่างแท้จริง แต่กลุ่มก็ยังไม่สามารถสร้างความสนใจให้คนมาเข้าร่วมได้มากนัก โดยเฉพาะคนรุ่นหลัง สมาชิกกลุ่มได้กล่าวเปรียบเทียบกับ "คนกำลังแตกร้าง ในเรื่องศีลธรรม" ²⁶

ส่วนกลุ่มช่างก่อสร้างนั้นแต่เดิมเริ่มจากกลุ่มเล็ก ๆ โดยมีผู้นำกลุ่มเป็นผู้อาวุโส 2 - 3 คน ซึ่งจะพยายามติดต่อหางานมาบ่อนกลุ่ม ซึ่งสมาชิกก็คือเพื่อนบ้านที่มีความสามารถในทาง

²⁴ สัมภาษณ์ นายสง่า สุตาเทพ, 31 มกราคม 2531.

²⁵ สัมภาษณ์ นางสุรินทร์ เหมตาล, 11 กุมภาพันธ์ 2531.

²⁶ สัมภาษณ์ นายกล่อม โสมพันธ์, 13 กุมภาพันธ์ 2531.

ช่างและสามารถไปทำงานในช่วงหลังฤดูทำนาได้ ผู้นำกลุ่มเองก็เป็นญาติพี่น้องกันนั่นเอง เมื่อรับเหมาก่อสร้างเสร็จเรียบร้อยก็จะแบ่งสรรผลประโยชน์ตามความสามารถ²⁷ กลุ่มดังกล่าวนี้นับว่าได้เปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่ได้ฝึกงานและทำเป็นอาชีพต่อไปได้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นกลุ่มที่เอื้อประโยชน์ต่อชุมชนเป็นอย่างยิ่งด้วย ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นกลุ่มเพื่อนร่วมอาชีพในระดับชุมชนก็ว่าได้

ระบบความเชื่อ/ศาสนา/ประเพณีชุมชน

ภาพที่ปรากฏเมื่อผ่านเข้าไปถึงหมู่บ้านคลองสิ่งแรกที่สะดุดตาที่สุดก็คือ เมรุวัด ซึ่งสร้างไว้แต่ยังไม่แล้วเสร็จ จากวัดเมื่อเข้าไปเดินเยี่ยมชมตามบ้านของชาวบ้าน พบว่ามีศาล 4 เสา สร้างด้วยไม้ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า "ศาลเจ้าที่" นอกจากศาลเจ้าที่แล้ว ยังมีศาล 1 เสา สร้างด้วยไม้ บางบ้านสร้างด้วยปูน ชาวบ้านเรียกว่า "ศาลพระภูมิ" และเมื่อชาวบ้านเชื่อเชิญขึ้นไปนั่งบนเรือนก็จะพบว่าชาวบ้านมีหิ้งบูชาพระพุทธรูป (รูปปั้นหรือรูปภาพ) บางบ้านมีหิ้งบูชาอัฐิและรูปของบรรพบุรุษ ส่วนบ้านคนจีนก็มีหิ้งบูชาประจำบ้าน (โต๊ะ อี๊ย) และ/หรือรูปภาพบรรพบุรุษด้วย สิ่งเหล่านี้ทำให้เราพอจะทราบได้ว่าในชุมชนบ้านคลองนั้นมี การนับถือพุทธศาสนา มีการนับถือผี มีการนับถือเทพเจ้า ซึ่งเป็นความเชื่อของพราหมณ์อยู่ด้วย และเป็นความนับถือที่ค่อนข้างจะผสมผสานกันด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนแห่งนี้มีคน 4 เชื้อสายผสมกันอยู่แต่ดั้งเดิมก็คือ คนไทย - คนเขมร - คนลาว - คนจีน แต่ที่พบเห็นในชุมชนก็คือ การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องทางไสยศาสตร์ เรื่องทางพุทธศาสตร์ เรื่องของพราหมณ์ ซึ่งในพิธีกรรมต่าง ๆ ก็จะมีการผสมผสานกันอยู่ทั้งความเชื่อทางพุทธ - พราหมณ์ - ผี ตามกรณีไป ซึ่งคนในชุมชนก็จะเข้าร่วมพิธีกรรมหรือประเพณีของชุมชนอย่างสม่ำเสมอ²⁸

²⁷ สัมภาษณ์ นายผวน วาโสม, 14 กุมภาพันธ์ 2531.

²⁸ สัมภาษณ์ นายกล่อม โสมพันธ์, นายบุญธรรม โกติก, นายจำเริญ ทองประเสริฐ ผู้อาวุโสซึ่งเป็นผู้นำประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ, 10 - 13 กุมภาพันธ์ 2531.

อย่างไรก็ตาม ดังได้กล่าวแล้วว่าแต่ละพิธีกรรมนั้น มักจะมีการผสมผสานระหว่าง ความเชื่อทั้ง 3 แบบอยู่เสมอ ดังนั้นพิธีกรรมส่วนใหญ่ที่พบในหมู่บ้านจึงเป็นพิธีกรรมแบบผสม กล่าวคือ ชาวบ้านจะนิมนต์พระสงฆ์มาทำบุญขึ้นบ้านใหม่มีการอาราธนาศีล มีการถวายอาหาร มีการรับศีลรับพรเสร็จแล้วก็มี การบัตรงความ รตนน้ำมนต์ วางสายสิญจ์รอบบ้านเพื่อเป็นสิริมงคล เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีพิธีกรรมตามประเพณีของชุมชนตลอดปีอีกด้วย ไม่ว่าจะเป็น เรื่องส่วนตัว เช่น การเกิด การตาย การแต่งงาน หรือเรื่องส่วนรวม เช่น วันสำคัญทาง ศาสนา วันเทศกาลต่าง ๆ เหล่านั้นนับแต่อดีตมานั้น คนเฒ่าคนแก่ของหมู่บ้านเล่าให้ฟังว่า เมื่อมีงานบุญงานกุศลที่วัดเมื่อใครคนจะเต็มวัดไปหมด "ไม่ว่าเขมร เจ๊ก ไทย จะมาทำบุญ ร่วมกันเต็มศาลาไปหมด ไม่ว่าคนหนุ่มคนสาว คนเฒ่าคนแก่ เด็กเล็กเต็มไปหมด มีการ โต้ตอบปัญหาธรรมะกัน มีการหยอกล้อกันระหว่างหนุ่มสาว"²⁹ ในปัจจุบันการทำบุญทุกวันพระ ของชาวบ้านก็ยังดำรงอยู่อย่างสม่ำเสมอ แต่ส่วนใหญ่จะเป็นคนเฒ่าคนแก่และหลาน ๆ ส่วน หนุ่มสาวและคนในวัยแรงงานจะไม่ค่อยพบเห็นนัก ส่วนพิธีกรรมในบางพิธีก็มีผู้มาร่วมมากบ้าง น้อยบ้างตามช่วงเวลา "หนุ่ม ๆ สาว ๆ มันออกไปทำงานข้างนอกกันหมด มีเทศกาลวันสำคัญ ๆ ทีหนึ่งถึงจะมา"³⁰

ครั้งหนึ่งผู้เขียนเคยไปร่วมในพิธีลอยกระทง ซึ่งพิธีกรรมที่บ้านคลองตุจะแปลกกว่า ที่เคยพบเห็นมา เนื่องจากมีลักษณะผสมผสานระหว่างความเชื่ออย่างมากกล่าวคือ กลุ่มที่ทำพิธี ร่วมกันนั้นเป็นกลุ่มอุโบสถศีล ซึ่งจำศีลอยู่ที่วัดทุกวันพระอยู่แล้ว ดังนั้นหลังจากสวดมนต์เย็น เสร็จแล้วและจะไปนิมนต์พระสงฆ์ในวัดมาทอดผ้าป่าซึ่งจัดเตรียมไว้ เมื่อพระสงฆ์ให้ศีลให้พร แล้วก็ออกจากพิธีไป จากนั้นผู้นำพิธี ซึ่งได้แก่ ชาวบ้านซึ่งได้รับการยกย่องและยอมรับใน เรื่องความรู้ความสามารถในทางพิธีกรรม ก็จะนำพิธีสวดอ้อนวอนเทพยดาฟ้าดินก่อนที่จะเริ่ม พิธีทำนายชะตากรรมหมู่บ้านว่า ปีนี้ฝนฟ้าจะตกต้องตามฤดูกาลหรือไม่ หรือว่าฝนมากฝนน้อย

²⁹ สัมภาษณ์ นายกล่อม โสมพันธ์, และร่วมสังเกตุการณ์พิธีลอยกระทง ในปี 2529 และปี 2530.

³⁰ สัมภาษณ์ นายจำเนียร ศรีวรรณท์, 7 พฤศจิกายน 2530.

ในช่วงใด ทั้งนี้โดยการทำนายจากการดูหยดเทียนบนใบตอง โดยผูกเทียนห้อยหัวลง 3 แห่งไว้กับคานไม้โดยเว้นช่วงห่างเท่าๆ กัน จากนั้นก็จุดเทียนเพื่อให้น้ำเทียนหยด โดยมีใบตองรองอยู่ด้านล่าง จากนั้นผู้ร่วมพิธีซึ่งถือคานไม้ด้านละคนก็จะเริ่มหมุนคานไม้ ระหว่างนั้นเทียนก็จะหยดลงช้าบ้างเร็วบ้าง ผู้นำพิธีก็จะเริ่มทำนายฝนฟ้าโดยให้การหยดของเทียนแต่ละเล่มแต่ละช่วง เปรียบเสมือนปริมาณฝนในแต่ละช่วงปี (ต้นปี - กลางปี - ท้ายปี) เสร็จแล้วจึงเป็นพิธีลอยกระทง ซึ่งพระสงฆ์ที่วัดจะมาร่วมลอยด้วย แต่ผู้นำพิธีจะเป็นผู้ทำพิธีสวดมนต์นำอันเป็นการขอแก่พระแม่คงคา จากนั้นจึงกลับขึ้นศาลาเพื่อร่วมในการทำนายชะตากรรมชีวิตของแต่ละคน โดยให้ผู้ที่ต้องการทราบชะตากรรมของตนเองในรอบปี ทำการแทงคัมภีร์ โดยใช้ไม้แหลม ๆ แทงคั่นลงไปบนสมุดบันทึกเล่ม ๆ เล็ก ๆ ซึ่งแต่ละหน้าจะมีคำทำนายระบุอยู่ ซึ่งเป็นคำทำนายที่เกี่ยวข้องกับการเทศน์มหาชาติ เมื่ออ่านคำทำนายแล้วดีหรือไม่ดีอย่างไรก็จะได้รับคำแนะนำ คำปรึกษา การปลอบประโลมและอื่น ๆ จากพ่อแม่ พี่น้อง ญาติ ๆ หรือเพื่อนบ้านที่มาร่วมในงานนั้น พิธีกรรมที่กล่าวมานี้เป็นส่วนที่สามารถตอบสนองความต้องการระดับจิตใจและระดับชุมชนอย่างลึกซึ้ง เพื่อเป็นการให้กำลังใจและเป็นพลังใจในการดำเนินชีวิตต่อไป และเป็นการสร้างความผูกพันให้แก่สมาชิกและแก่ชุมชนที่อาศัยอยู่เป็นอย่างดีอีกด้วย แต่ผู้เข้าร่วมในพิธีกรรมลอยกระทงวันนั้นกลับมีประมาณ 20 คนเท่านั้น คำถามแรกหลังจากเสร็จสิ้นพิธีกรรมทั้งหมดแล้วก็คือ ทำไมถึงไม่ค่อยมีคนมาร่วมเลย ผู้นำพิธีตอบด้วยน้ำเสียงชัดเจนพร้อมรอยยิ้มบนใบหน้าที่เกี่ยวข้องว่า "มันดูโทรทัศน์กันอยู่ มันไม่มากหลอก.. โอ้พวกหนุ่ม ๆ สาว ๆ มันก็ไปลอย (กระทง) ที่แปดริ้ว "วัดหลวงพ้อฯ" ที่นี้มันเจียบนี้ ไม่มีเสียงดัง ดิง"³¹ ถึงตรงนี้ก็ทำให้เราได้พบว่า ได้เริ่มเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นมาบ้างแล้วในบางพิธีกรรมของชุมชน พิธีกรรมชุมชนซึ่งเปรียบเสมือนเป็นแรงผูกมัด และการรวมพลังภายในชุมชนบางพิธีกรรมได้ถูกละเลยไปบ้างแล้ว ซึ่งสาเหตุอาจจะด้วยแรงของวัฒนธรรมจากภายนอกหรือการตัดสินใจที่จะเลือกรับ/หรือไม่รับพิธีกรรมหรือความเชื่ออะไรบางอย่างประกอบกัน... เพราะว่าผู้มาร่วมพิธีบอกว่า คนที่ไปงานวัดหลวงพ้อฯ นั้น เขาลอยกระทงร่วมกันที่คลองกลางหมู่บ้านก่อนแล้วจึงขึ้นรถไปเที่ยวงาน โดยมีคนเฒ่าคนแก่ นำสวดมนต์ให้ ดังนั้นถ้าหากไม่มองข้ามเรื่องของ

³¹ สัมภาษณ์ นายกล่อม โสมพันธ์.

ความเชื่อและจิตใจจนเกินไปก็อาจจะบอกได้ว่า จริง ๆ แล้วพวกคนรุ่นใหม่ นั้น คงจะเห็นว่า พิธีกรรมที่วัดยุ่งยากเกินไป จึงตัดเอาแต่ที่ตนต้องการคือเพื่อจะได้มีเวลาดูโทรทัศน์ หรือเพื่อจะได้ออกไปเที่ยวนอกหมู่บ้าน อย่างไรก็ตาม เราก็ไม่สามารถปฏิเสธความสำคัญของพิธีกรรม ชุมชนไปได้เลยในการช่วยสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การสร้างความเป็นชุมชน ความสามัคคี และเป็นศูนย์กลางในการที่จะแพร่กระจายความคิดความเชื่อคำสอนทางศาสนา ทั้งนี้ เพราะเหตุว่าส่วนหนึ่งนั้น เมื่อมีงานพิธีกรรมตามประเพณีสำคัญ ๆ ของหมู่บ้าน ผู้คนแทบทุกบ้านจะเข้าร่วมงานดังกล่าว แม้กระทั่งหนุ่มสาวที่ออกไปทำงานนอกหมู่บ้านก็จะกลับมาร่วมพิธี เช่น วันเข้าพรรษา ออกพรรษา วันสงกรานต์ วันตรุษไทย แม้วันสารทจีน ชาวบ้านคลองซึ่งมีวัฒนธรรมแบบผสมก็ร่วมงานกับคนจีนด้วยเช่นกัน ดังนั้นโดยพื้นฐานแล้วพิธีกรรมตามความเชื่อทางศาสนาและประเพณีของชุมชนแห่งนี้ ยังนับว่ามีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการดึงพลังชุมชน และเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งกลุ่มชนให้ดำรงอยู่ร่วมกันต่อไปได้

สรุปภาวะทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนในบ้านคลอง

สิ่งที่มีความสัมพันธ์และผูกพันกับชาวบ้านในชุมชนบ้านคลองมาตั้งแต่อดีตก็คือ "ข้าว" ชาวบ้านบริโภคข้าวเป็นอาหารหลักและผลิตข้าวเป็นวิถีชีวิต นับแต่เริ่มมีการบุกป่าถางพงโดยคนกลุ่มแรกที่เข้ามา (ราวปี 2430 - 2435) นอกจากชาวบ้านจะผลิตเอง บริโภค และเก็บรักษาเพื่อไว้บริโภคตลอดปีด้วย ซึ่งเป็นลักษณะของเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตนเอง (self-sufficient economy) กล่าวคือ ชาวบ้านมีการร่วมมือกันในการผลิตโดยช่วยเหลือในเรื่องแรงงานในกลุ่มเครือญาติและเพื่อนบ้านที่มีที่นาใกล้เคียงกัน ซึ่งเป็นลักษณะต่างตอบแทน (reciprocity) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันและกันอยู่ด้วย (mutual dependence) เช่น เริ่มแรกที่บุกถางป่าเพื่อทำที่ทำกินก็จะมีขอแรง (ลงแรง) ญาติพี่น้องเพื่อนบ้านมาช่วยกันสับเปลี่ยนหมุนเวียนกันไป เมื่อถึงเวลาปักดำ เก็บเกี่ยว ก็จะใช้วิธีการดังกล่าวโดยเจ้าภาพงานจะเป็นฝ่ายจัดเลี้ยงอาหารกลางวันแก่ญาติหรือเพื่อน ๆ ที่มาร่วมงาน ลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมในระบบการผลิตเช่นนี้ จึงถูกระงับเจ้าด้วยความคาดหวัง ไม่ช้าก็จะถูกตัดออกไปจากความสัมพันธ์ทางสังคม การปฏิบัติตอบแทนซึ่งกันและกันในระบบเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตนเองจึงทำหน้าที่เป็นตัวควบคุมสังคมไปด้วย (social control)³² ยิ่งกว่านั้น

³² สนิท สมักรการ, "การตัดสินใจเปลี่ยนอาชีพของชาวนาไทย," วารสารพัฒนาบริหารศาสตร์, 13(เมษายน 2516) : 179.

ในระบบการผลิตดังกล่าวนี้ระบบนิเวศน์วิทยา โดยเฉพาะป่าไม้ สัตว์ป่า พืชดิน ชาวบ้าน จะนำมาใช้เท่าที่จำเป็นเพื่อการยังชีพเท่านั้น

มาในช่วงปี 2450 - 2460 (ช่วงคนรุ่นที่สอง) ได้เริ่มมีการตัดไม้และดำเนินกิจการโรงเลื่อยไม้ โดยคนจีนซึ่งอพยพเข้ามาและเริ่มมีการค้าไม้มาเป็นระยะโดยใช้เส้นทางเกวียนในการลำเลียง ในช่วงปี 2460 นี้เองที่ชุมชนเริ่มผลิตข้าวเพื่อขาย ซึ่งเป็นช่วงที่เศรษฐกิจภายนอกกำลังขยายตัว กล่าวคือ รัฐบาลได้ประกาศนโยบายเร่งการผลิตข้าวเป็นสินค้าออก ชาวบ้านเองก็ได้พึงพิงตลาดการค้าข้าวเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ โดยมีพ่อค้าโรงเลื่อยไม้ และพ่อค้าข้าวจากตลาดบางบ่อเป็นคนกลาง (middleman) ทำการซื้อข้าวจากชาวนาในลักษณะซื้อถูกขายแพง พ่อค้าบางคนยังขายสินค้าประเภทอื่น ๆ อีกด้วย ลักษณะเศรษฐกิจแบบตลาด (economy market) หรือแบบการค้านี้เอง ทำให้ชาวบ้านเริ่มมีการขยายพื้นที่ในการปลูกข้าวเพิ่มขึ้น ขณะเดียวกันป่าไม้ก็ได้ถูกตัดโค่นลงจากการได้รับสัมปทานเข้าไปตัด ดังนั้นชาวบ้านนอกจากจะทำนาแล้ว หลังฤดูการทำนาก็มีอาชีพเลื่อยไม้อีกด้วย ระบบเงินตราเริ่มสะพัดพร้อม ๆ กับระบบการผลิตในลักษณะแข่งขันกันขาย แต่ราคาข้าวนั้นก็มิได้มีราคาคงตัวตลอดเวลา ซึ่งในช่วงปี 2498 - 2513 รัฐได้มีนโยบายจัดเก็บภาษีข้าวส่งออก ดังนั้นพ่อค้าข้าวจึงผลักรถไปให้แก่ชาวนาโดยกตราคาข้าวให้ต่ำลง ประกอบกับสภาพการผลิตที่ต้องพึ่งธรรมชาติอันเป็นเงื่อนไขที่กำหนดไม่ได้ และยังขาดเทคโนโลยี ระบบชลประทานจึงทำให้ชาวบ้านประสบปัญหาผลผลิตตกต่ำอีกประการหนึ่ง ทำให้ชาวบ้านต้องประสบภาวะการขาดทุนและต้องกู้ยืมเงินมาลงทุนโดยการจำนองที่ดิน/การขายฝากซึ่งถ้านำเงินมาคืนไม่ทันเวลาที่กำหนดก็ต้องขายที่ดินไปในราคาต่ำ ทำให้เกิดระบบผูกขาดที่ดินขึ้นในชุมชน และยังเกิดระบบ "ชายข้างเขียว" ซึ่งถูกกตราคาต่ำกว่าปกติด้วย ปรากฏการณ์ที่พบเห็นก็คือ ชาวนาสวนใหญ่กลายเป็นชาวนารายย่อยคือ มีที่นาเหลือเพียง 5 - 10 ไร่ ต้องเช่าเพิ่มเติม บางส่วนกลายเป็นชาวนาไรที่ดิน ชาวนาเช่าที่ทำกินและเป็นชาวนารับจ้าง ที่ดินส่วนใหญ่ตกอยู่ในมือของชาวนารวยบางคนและพ่อค้า/นายทุนหมู่บ้าน

ลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมในระบบนี้ จึงแตกต่างไปจากความสัมพันธ์ทางสังคมในระยะเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเอง ชาวบ้านไม่สามารถที่จะพึ่งญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้านที่มีฐานะร่ำรวยพอ ๆ กันได้ จึงจำเป็นต้องหันไปพึ่งพาญาติพี่น้องเพื่อนบ้าน หรือนายทุน/พ่อค้าที่มีฐานะ

คิดว่าตนเอง ดังนั้นการพึ่งพากันในลักษณะที่ต่างฝ่ายต่างเท่าเทียมกันจึงกลายมาเป็น ความสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความไม่เท่าเทียมกัน หรือระบบอุปถัมภ์ นั้นเอง ดังเช่น H.K. Kaufman ได้พบว่า "ทรัพย์สินมีความสำคัญและบางครั้งก็มีบทบาทที่ซับซ้อนภายในชุมชน ชาวนาผู้มีเงินอยู่ในฐานะที่จะใช้อิทธิพลต่อชาวนาคนอื่น ๆ เขาจะเป็นผู้ใหญ่ในระบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อย เขาจะเป็นคนที่มีผู้อื่นเข้ามาเพื่อยืมหรือเช่าเครื่องมือ ยืมเงินสดหรือเข้าไปทำ หลังจากที่มีการแลกเปลี่ยนเกิดขึ้นแล้ว ผู้ตกเป็นหนี้ก็จำต้องผูกพัน จะต้องสนองตอบในเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ตลอดปี อย่างไรก็ตาม การประพุดที่ไม่เหมาะสม ถูกต้อง อาจก่อให้เกิดความขุ่นเคืองหรือการนิทาว่าร้ายต่าง ๆ และจะได้รับความนับถือแต่เพียงภายนอก เฉพาะในยามที่ชาวบ้านผู้ยากจนมีความเดือดร้อนจำเป็นเท่านั้น"³³ สำหรับชุมชนบ้านคลองนั้นความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวปรากฏชัดเจนอย่างมาก โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับนายทุน/พ่อค้าในหมู่บ้านซึ่งเป็นคนบ้านเดียวกันเกิดและเติบโตมาด้วยกันตั้งแต่รุ่นพ่อ - แม่ เพราะฉะนั้นนายทุน/พ่อค้าไม่เพียงแต่เป็นผู้รับซื้อผลผลิตจากชาวบ้านเท่านั้น แต่ยังเป็นแหล่งกู้เงินที่สำคัญอีกด้วย โดยเฉพาะกับชาวনারายย่อยและชาวนาไร้ที่ดิน ชาวนาไร้จ้าง ซึ่งไม่มีโอกาสเข้าไปกู้เงินจากหน่วยงานของรัฐที่จัดตั้งขึ้นได้ การให้ความช่วยเหลือของนายทุน/พ่อค้า ทำให้ชาวนาเกิดความเกรงใจและให้ความนับถือ และชาวบ้านก็มักจะตอบแทนช่วยเหลือในเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ และปกป้องชื่อเสียงของนายทุน/พ่อค้าด้วย นอกจากนี้ชาวบ้านบางคนยังถือว่าเป็นบุญคุณของนายทุน/พ่อค้าที่มีต่อตนเองอีกด้วย ความสัมพันธ์ลักษณะนี้รวมไปถึงญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านที่มีฐานะดีกว่าตนด้วย แม้ว่าการช่วยเหลือนั้นจะได้คำนวณผลประโยชน์ที่จะได้รับเป็นการตอบแทนเข้าไปด้วยแล้วก็ตาม

อย่างไรก็ตาม ในความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างชาวบ้านกับเครือญาติของตน สำหรับชุมชนบ้านคลองนั้น ส่วนใหญ่เป็นความสัมพันธ์พึ่งพาทางด้านสังคม มากกว่าด้านเศรษฐกิจ และ

³³ H.K. Kaufman, *Bangkhead* (New York : J.J. August, 1960)
reference by George Rosen, "Peasant Society in a Changing Economy".

เป็นความช่วยเหลือที่ไม่หวังผลตอบแทนแต่อย่างใด โดยเฉพาะเรื่องทางสังคม เช่น งานบุญต่าง ๆ การช่วยเหลือแรงงานบางลักษณะ การหยิบยืมเครื่องมือการเกษตร การช่วยเหลือยามเจ็บไข้ การขอคำปรึกษาหารือ แต่ก็ยังมีลักษณะแฝงเป็นนัยว่าตนจะได้รับการตอบแทน เช่นนั้นบ้างในภายหน้า แต่ระดับของการหวังผลประโยชน์จากกันก็ยิ่งขึ้นอยู่กับระดับความสัมพันธ์ที่มีต่อกันและกันอีกด้วย เช่น ญาติสายโลหิต ญาติห่าง หรือระดับของความคุ้นเคยกัน

ความแตกต่างทางฐานะและชั้นทางสังคมอันเนื่องมาจากความแตกต่างในโอกาสและความสามารถในการฉกชิงผลประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของชาวบ้านแต่ละคนนั้น นอกจากจะก่อให้เกิดการพึ่งพาในลักษณะที่ไม่เท่าเทียมกันแล้ว ยังทำให้ผู้ที่มีทรัพยากรมาก (ไม่ว่าจะเป็นที่ดิน ทุน แรงงาน) จะมีโอกาสดีกว่าผู้ที่มีทรัพยากรน้อยกว่าตามลำดับ ไม่ว่าจะเป็นในด้านการศึกษา ด้านการพยาบาล การประกอบอาชีพ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีโอกาสที่จะเข้าไปอยู่ในวงข่ายและรับการอุปถัมภ์จากผู้อื่นที่มีฐานะดีกว่าตนเองด้วย ดังนั้น กรณีการรวมกลุ่มผลประโยชน์ในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นการรวมเฉพาะกลุ่มเสียมากกว่า ดังนั้นโอกาสของชาวบ้านผู้ซึ่งมีทรัพยากรน้อยจึงห่างไกลจากผลประโยชน์เหล่านั้น เปรียบเสมือน "สายน้ำซึ่งไหลผ่านไปตามกลุ่มบ้านต่าง ๆ ถ้าหากบ้านแรกซึ่งตั้งอยู่ต้นน้ำ ลงมาสร้างฝายกั้นน้ำเพื่อกักน้ำเข้าที่นาของพวกตนฝ่ายเดียวไม่ยอมระบายน้ำตามกำหนดเวลา กลุ่มบ้านอื่น ๆ ปลายลำน้ำก็ย่อมจะหมดโอกาสที่จะใช้น้ำจากลำธารนี้"

ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดและวัฒนธรรมเมืองซึ่งแพร่กระจายเข้ามาในชุมชนนับแต่ปี 2460 เป็นต้นมา และเพิ่มความรุนแรงเป็นระยะนั้นได้ทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านเริ่มเปลี่ยนแปลงไปเป็นลำดับ นับจากการใช้แรงงานระหว่างครอบครัวและเครือญาติ/เพื่อนบ้านในการร่วมกันผลิต เริ่มเปลี่ยนมาเป็นการจ้างงานในระบบการผลิตแบบแข่งขันเพื่อการค้า เนื่องจากคนในวัยแรงงานต่างคนต่างออกหางานทำ ส่วนคนที่ไม่มีที่นาจะต้องออกขายแรงงานทั้งใน - นอกชุมชน เจื่อนไซ และภาวะบีบคั้นเรื่องการทำมาหากิน การเพิ่มขึ้นของประชากรในชุมชน และภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติซึ่งลดน้อยลง ฉะนั้นนับเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งที่ผลักดันชาวบ้านในวัยแรงงานให้ออกมาหางานทำ อย่างไรก็ตามชุมชนบ้านคลองก็ยังคงเป็นชุมชนที่ยังต้องผลิตข้าวอยู่ แม้ว่าลักษณะการผลิตจะเปลี่ยนไป แต่ชาวบ้านก็มีได้ละทิ้งวิธีการผลิตแบบเดิมเสียทีเดียว กล่าวคือ ยังมีการลงแรงกันอยู่ โดยเฉพาะในช่วงปลายฤดูการทำนา เนื่องจาก

ชาวบ้านยังเห็นว่าประหยัดกว่าการจ้างแรงงานนับจากเมื่อมีการออกหางานทำนอกพื้นที่เรื่อยมา (ปี 2500) จนกระทั่งเส้นทางคมนาคมสะดวกขึ้นในปี 2518 และตามมาด้วยไฟฟ้าหมู่บ้านในปี 2523 ทำให้รูปแบบการดำเนินชีวิตแบบสังคมเมืองแพร่ไปถึงชุมชนได้อย่างรวดเร็ว รูปแบบของการดำรงชีวิตของชาวบ้านมีลักษณะกึ่งเมือง - กึ่งชนบท กล่าวคือ กึ่งเมืองในลักษณะของรูปแบบการบริโภคโดยเฉพาะสินค้าเครื่องใช้ เครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ นับแต่ในท้องนา คือ รถไถ เครื่องสูบน้ำ จนถึงห้องครัว ห้องนอน ส่วนที่ยังมีลักษณะกึ่งชนบท ก็คือ ชาวบ้านก็มีได้พึ่งพาเมืองเสียทั้งหมด กล่าวคือชาวบ้านยังพึ่งพาธรรมชาติอยู่มาก โดยเฉพาะเรื่องการกินการอยู่ ชาวบ้านยังสามารถเก็บพืชผักและหาจับปลา กุ้ง กบ หนู ได้ตามฤดูกาล นอกจากนั้นสภาพธรรมชาติเองก็มีส่วนหล่อหลอมจิตใจและผลประโยชน์ของชาวบ้านเข้าด้วยกัน กล่าวคือ ดินฟ้าอากาศและน้ำ ส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านอย่างเสมอหน้ากัน ปีใดฟ้าฝนแล้ง ชาวบ้านก็จะได้รับความเดือดร้อนกันทั่วหน้า ขวนขวายออกหางานกันแทบทุกบ้าน ส่วนในเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ซึ่งผสมผสานระหว่างพุทธศาสนา ไสยศาสตร์ และศาสนาพราหมณ์นั้น ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังยึดถือและปฏิบัติกันอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะคนรุ่นเก่า แต่สำหรับคนรุ่นหลังซึ่งเติบโตมาท่ามกลางสภาพการณ์ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเช่นนี้ ก็ย่อมเกิดความแปลกแยกอยู่บ้าง ดังที่ ผู้นำพิธีกรรมกล่าวถึงคนรุ่นหลังที่ไม่ค่อยสนใจในการเข้าร่วมกลุ่มอุโบสถศีล ว่า "คนกำลังแตกร้างในเรื่องศีลธรรม" หรือตัวอย่างจากพิธีลอยกระทงในหมู่บ้านซึ่งคนหนุ่มสาวไม่เข้ามาร่วมงาน เป็นต้น

สภาวะและเงื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนดังกล่าวมานี้ ได้ครอบคลุมทุกชีวิตในชุมชนบ้านคลองทุกชีวิตต่างได้รับผลกระทบและผลประโยชน์และเสียประโยชน์จากสภาพการณ์เปลี่ยนแปลงไปนี้ ซึ่งทำให้กลุ่มชาวนาบางกลุ่มต้องเผชิญกับภาวะการณต่อสู้ดิ้นรนเพื่อการอยู่รอด เนื่องจากพวกเขาเป็นกลุ่มคนที่มีทรัพยากรอยู่น้อยนิดที่จะนำไปสู่โอกาสของการแสวงหาทางออกให้แก่ชีวิต กลุ่มชาวนาที่เรากำลังจะกล่าวถึงต่อไปก็คือ กลุ่มชาวนาไร่ที่ดินในชุมชนบ้านคลอง

ตารางที่ 4

ช่วงเวลาและความสัมพันธ์ระหว่างเหตุการณ์ภายใน - ภายนอกชุมชนบ้านคลอง

ช่วงเวลา	ช่วงวัยของคนในชุมชน	เหตุการณ์ภายในชุมชน ³⁴	เหตุการณ์ภายนอกชุมชน ³⁵
----------	---------------------	-----------------------------------	------------------------------------

			- การเปลี่ยนแปลงชนบท ระยะแรก (2410 - 2477) เร่งขยายพื้นที่ เพาะปลูกข้าว
2430	- คนรุ่นแรกบุกเบิก เข้าพื้นที่ (2430 - 2435)	- คนไทย/คนอีสานและ คนจีน เริ่มเข้ามา ถางป่าทำนาทำไร่ เพื่อการบริโภค (เศรษฐกิจแบบ เลี้ยงตัวเอง)	
2440			
2450	- คนรุ่นสองเกิด (2450 - 2455)	- มีโรงเลื่อยไม้ในหมู่บ้าน ขนส่งทางเกวียน ลำเลียงทางน้ำ	
2460		- เริ่มมีการผลิตข้าวเพื่อขาย	

³⁴ ตรวจสอบเหตุการณ์กับปฏิทินร่วมกับนายประสาร ทองประเสริฐ นายกล่อม
โสมพันธ์ และนายจำเนียร ศรีวรรณท์.

³⁵ สุกิจ เจริญรัตนกุล (บรรณาธิการ), ลักษณะพื้นฐานทางวัฒนธรรม - สังคม -
เศรษฐกิจ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2529), หน้า 68 - 73.

ตารางที่ 4 (ต่อ)

ช่วงเวลา	ช่วงวัยของคนในชุมชน	เหตุการณ์ภายในชุมชน	เหตุการณ์ภายนอกชุมชน
2470	- คนรุ่นสามเกิด (2470 - 2475)		
2480		- รัฐเกณฑ์แรงงานไป สร้างถนนสายบางคล้า แปลงยาว (2480 - 2485) - สร้างวัดสุวรรณนิมิต (2489)	
2490	- คนรุ่นที่สี่เกิด (2490 - 2495)	- รถบรรทุกขุง - ข้าวเข้า หมู่บ้านครั้งแรกโดยใช้ ทางเกวียน	- รัฐเก็บภาษีข้าว พ่อค้า ผลัดภาระให้ชาวนา (2498 - 2513)
2500		- เริ่มออกหางานนอกพื้นที่ เนื่องจากเกิดภาวะแล้ง จัด 2 ปีติดต่อกัน (2500 - 2501)	- การเปลี่ยนแปลงครั้ง ใหญ่ของชนบท รัฐส่ง เสริมการขยายพื้นที่ ปลูกพืชไร่ชนิดอื่น นอกจากข้าว (2503 - 2512) - ชุดคลองชลประทาน - เริ่มแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติฉบับแรก (2504 - 2508)

ช่วงเวลา	ช่วงวัยของคนในชุมชน	เหตุการณ์ภายในชุมชน	เหตุการณ์ภายนอกชุมชน
2510	- คนรุ่นห้าเกิด (2510 - 2515)	- ป่าไม้และสัตว์ป่าแหล่ง สุดท้ายหลังโรงเรียน หมดไป - เกิดภาวะแล้งจัด 2 ปี ติดต่อกันอีกครั้ง (2512 - 2513) - ปรับปรุงถนนสองข้าง คลองชลประทาน (2518 - 2519)	
2520		- ไฟฟ้าเข้าหมู่บ้าน (2523) - นายหน้าที่ดินจาก กรุงเทพมหานคร และหัวเมืองเริ่มเข้า มาติดต่อหาซื้อที่ดิน (ปี 2524 เป็นต้นมา)	- เริ่มโครงการพัฒนาพื้นที่ ชายฝั่งทะเลตะวันออก (ปี 2524 เป็นต้นมา)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย